

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de Filosofia i Lletres

Memòria del Treball de Fi de Grau

La dona durant la transició: el cas de Lloseta (1975-1986)

Margalida Jaume Mora

Grau en Història

Any acadèmic 2018-19

DNI de l'alumne:43219728Z

Treball tutelat per Antoni Marimon Riutort
Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☒	☐	☐	☐

Paraules clau del treball:
Dona, transició, Lloseta

Índex

1.	Presentació	3
2.	Hipòtesi i objectius.....	3
3.	Fonts i metodologia	4
4.	Estat de la qüestió	5
5.	La dona durant el franquisme.....	7
6.	La transició	9
7.	Constitució de 1978	14
7.1.	Situació preconstitucional.....	15
7.2.	Els drets de les dones en la Constitució de 1978	17
7.3.	Els drets de les dones posteriors a la Constitució de 1978.....	18
8.	El cas de Lloseta	20
9.	La presència femenina a les eleccions generals i municipals.....	21
9.1.	Eleccions generals.....	21
9.2.	Eleccions municipals a Lloseta.....	25
10.	Les dones a la <i>Revista de Lloseta</i>	27
11.	Fonts orals.....	31
11.1.	Antònia Crespí Campins.....	31
11.2.	Concepción Herrera Muñoz.....	32
11.3.	Francisca Villalonga Mateu.....	33
11.4.	Margalida Fiol Ramón.....	34
12.	Conclusions	36
13.	Bibliografia i fonts.....	37
14.	Apèndix.....	39

1. Presentació

En aquest treball tractarem el tema del paper de la dona en la transició democràtica espanyola després de la dictadura franquista. Concretament centrarem el nostre estudi entre els anys 1975 i 1986. Generalment el que ens interessa és estudiar com va canviar la vida de les dones arran d'aquest canvi polític al país i com elles mateixes hi van participar i contribuir. Una part molt important del nostre treball es centrarà en el poble de Lloseta, en el paper de la dona allà en aquest moment, en la seva vida, la seva feina, les seves condicions i la seva mentalitat entre altres aspectes. Per altra banda, serà molt important veure com es van anar introduint les dones en certs àmbits en els quals anteriorment no hi tenien presència i la importància que van anar adquirint en aquests, com per exemple en la política.

Per tant, com és lògic serà un treball en part bibliogràfic, ja que cal explicar la transició com a fet polític i el paper de les dones mitjançant l'estudi dels feminismes durant la transició. Per altra banda, també es farà un estudi de les lleis per veure a través d'aquestes com va canviar la situació de les dones. Cal dir, però, que pel cas d'estudi del poble de Lloseta s'haurà de consultar informació primària com per exemple la *Revista de Lloseta*. No podem deixar de banda les fonts orals que ens serviran molt pel nostre cas d'estudi.

Sobre la motivació personal per realitzar el treball cal dir que cerca visibilitzar la història de la dona amagada durant tants anys i posar de relleu la seva contribució en esdeveniments importants per la història del nostre país, com va ser la transició democràtica. Als nostres dies s'està produint una vertadera revolució feminista pràcticament a tot el món. A Mallorca vam viure el passat 8 de març de 2018 la manifestació feminista més multitudinària de la història de l'illa fins al moment. Dins els objectius d'aquest moviment feminista tan fort hi ha el de recuperació de la història de la dona, per tant considerem necessari estudiar tots els esdeveniments possibles des d'una perspectiva de gènere, ja que mai s'ha donat molta importància al paper de la dona en els esdeveniments de la nostra història, per tant podem dir que la motivació és bàsicament donar a conèixer la història de les antecessores a les feministes actuals.

2. Hipòtesi i objectius

La hipòtesi que volem demostrar és el canvi que hi va haver en la vida de les dones, i concretament a Lloseta, amb el pas de la dictadura franquista, un període molt repressiu per als drets d'aquestes, a la democràcia mitjançant la transició. També veure com es van anar introduint les dones en els àmbits en els quals anteriorment no hi tenien presència com per exemple a la política.

Respecte als objectius el que ens interessa aconseguir amb aquest treball és analitzar un fet històric a través d'una perspectiva de gènere. Els successos en la història del nostre país han estat estudiats des de diferents punts de vista com el polític, social, cultural o de les mentalitats però com ja hem dit poques vegades s'han estudiat esdeveniments des de la perspectiva de gènere. Darrerament sí que moltes historiadores i historiadors s'estan dedicant a aquesta qüestió, però és una labor que cal continuar. En aquest cas estudiem la transició que és un fet polític, però amb implicacions socials i culturals. En molts

casos la majoria de les dones no van poder participar en aquest vessant polític, ja que estaven molt allunyades de les dinàmiques polítiques. Així i tot, estudiarem casos en els quals les dones van estar molt presents com en els moviments feministes durant aquests anys o les reivindicacions que varen fer perquè s'aprovesin lleis per millorar la situació de les dones.

Per altra banda, analitzar la legislació en matèria de gènere, ja que si bé al moment de la transició va ser molt innovadora i va millorar en gran mesura la vida de les dones, encara eren molt lluny de la igualtat. Òbviament és molt important en aquest aspecte parlar de la Constitució de l'any 1978 en la qual es van dedicar articles a parlar sobre la igualtat entre homes i dones, es dedicarà un punt del treball a aquesta qüestió i relacionat amb ella les lleis posteriors a la Constitució.

Hem de comentar també els objectius relacionats amb el nostre cas d'estudi particular que és el poble de Lloseta. Així, analitzem l'evolució històrica del poble en aquesta conjuntura. En conseqüència, hem de recollir tota la informació possible sobre el paper de les dones, com per exemple mitjançant l'anàlisi de les notícies relacionades amb dones a la revista del poble. A més, estudiar la participació de les dones en política, ja que va ser un moment en el qual va començar a haver-hi presència de dones a les llistes electorals tant en les eleccions generals com en les eleccions locals.

Un altre objectiu molt important és contar la història de les dones de Lloseta, per tant un altre objectiu és parlar amb les dones que van viure la situació encara que sigui des de perspectives diferents, ja que no seran dones de la mateixa edat ni en la mateixa situació però cada una d'elles ens donarà un testimoni que ens podrà servir per contar la seva història.

3. Fonts i metodologia

En primer lloc en aquest punt hem de parlar de la delimitació temporal i espacial del nostre treball. La primera comprèn els anys entre 1975 i 1986, ja que van des de la mort de Francisco Franco i per tant l'inici de la transició democràtica fins al 1986 que va ser l'any de l'entrada d'Espanya dins la Comunitat Econòmica Europea, ja que ho considerem un fet significatiu de l'evolució del país dins un procés de liberalització i apertura que contrastava amb el que s'havia viscut durant la dictadura. Sobre la delimitació espacial podem dir que està dividida entre Espanya en un sentit global, ja que en moltes ocasions és necessari referir-se a un context general, també a les Illes Balears, pel fet que en tots els temes possibles es farà una menció a les Illes en concret. En darrer lloc per descomptat el poble de Lloseta, que és el nostre cas d'estudi particular.

Respecte a les fonts cal dir que no es pot negar que hi ha una part bibliogràfica molt important en aquest treball, ja que per estudiar la transició com a fet polític i el paper dels feminismes en ella és necessària bibliografia, per descomptat també per estudiar les lleis anteriors i posteriors a la Constitució del 1978 així com la Constitució mateixa.

Per altra banda hem de dir que pel cas d'estudi particular també comptem amb fonts bibliogràfiques, ja que hi ha obres d'història local per les que podem conèixer una mica la història del poble, però en un

cas tan particular són molt necessàries les fonts orals com hem dit, ja que en un poble petit no tenim informació destriada en matèria de gènere per tant l'hem de construir a través d'aquestes fonts orals, de testimonis directes o a partir de la tradició oral contat per aquests.

Respecte a la metodologia cal dir que principalment el treball estarà dividit en dues parts. La primera consistirà en donar una perspectiva més general sobre el procés que va suposar la transició per a les dones. En primer lloc, hi haurà un punt dedicat als antecedents de la transició, és a dir, damunt la dona durant el franquisme. Després d'aquest punt entrarem en el tema de la transició, explicant breument el fet i destacant els aspectes relacionats amb el paper de la dona en el mateix a través de l'anàlisi dels feminismes durant la transició. El següent punt estarà dedicat a la legislació, en primer lloc tractarem la situació preconstitucional, i en aquest punt emmarcarem les lleis que es van fer en matèria d'igualtat de gènere i de millora per a la vida de les dones abans de la instauració de la Constitució de 1978. Òbviament a la mateixa Constitució li dedicarem un punt, ja que és molt important, analitzarem els articles relacionats amb la igualtat entre homes i dones i els referits als drets de les dones. Així com informem de la situació preconstitucional també parlarem de les lleis posteriors a la instauració de la Constitució relacionades amb la situació de les dones.

La segona part anirà dedicada al cas concret de Lloseta, dins el qual analitzarem temes que es puguin relacionar amb el paper de la dona al període que volem estudiar. Primer farem una consideració general de com va ser la transició a Lloseta. Per saber com van participar les dones en ell caldrà analitzar factors més concrets, per això serà important consultar la *Revista de Lloseta*, ja que mitjançant l'anàlisi de les notícies relacionades amb les dones ens podem fer una idea de la situació d'aquestes en el moment del qual parlem. Per altra banda, farem un estudi de les llistes electorals dels partits per veure quantes dones hi havia entre els candidats com ja hem dit tant a les eleccions generals com locals. Hem de fer un aclariment metodològic respecte a aquest punt i és que hem optat per no traduir els noms dels partits del seu idioma original.

Una part molt important del cas de Lloseta seran les fonts orals. Lloseta va ser un poble amb molta indústria per tant parlarem amb dones treballadores, com per exemple les dones sabateres que ens podran contar els canvis que va sofrir la seva vida laboral. Intentarem parlar amb dones de diferents edats, des de dones que es trobaven en la seva edat adulta amb 30-40 anys i que van notar les diferències laborals però també amb dones més joves que es trobaven en el moment de començar els seus estudis superiors i amb els canvis cap a la democràcia van poder continuar els estudis, cosa que abans hagués estat molt més difícil. També resultarà interessant parlar amb alguna dona immigrant per veure com era la seva situació.

4. Estat de la qüestió

En primer lloc cal dir que hem trobat molta informació sobre la història de la dona en general, sobretot llibres que ens parlen de la història de la dona separada per èpoques com per exemple el llibre *Historia de*

las Mujeres en España d'Elisa Garrido entre altres autores. D'aquests manuals generals podrem extreure la informació que considerem necessària per al nostre treball.

Per posar en antecedents el nostre treball com ja hem dit hem de fer una petita introducció explicant la dona durant el franquisme, podrem trobar informació sobre aquesta qüestió al llibre de María Teresa Gallego *Mujer, falange y franquismo*.

Podem dir que hi ha bastant informació sobre la transició en general, ja que és un període de la història d'Espanya molt estudiat. També hi ha molts articles i llibres dedicats a la qüestió de la dona i la democràcia que inclouen les lleis en matèria de gènere com són *Historia de las Mujeres en España: Volum III: Mujeres y democracia en España (1975-2000)* o per posar un altre exemple d'un article en aquest sentit podríem parlar de l'article de Patricia Cuenca "Mujeres y Constitución: los derechos de la mujer antes y después de la constitución española de 1978".

Per altra banda, podem dir que recentment s'han fet estudis de molts esdeveniments polítics o socials des del punt de vista de la dona, per exemple hem trobat articles que ens parlen sobre els feminismes que van tenir un moment àlgid a la transició espanyola, és un aspecte que també ens agradaria tractar, podrem extreure informació d'articles com "El moviment feminista i la transició democràtica espanyola" de Vicenta Verdugo, entre d'altres.

Per tractar el cas de la transició a Mallorca tenim el llibre *Història de les Illes Balears volum III: Del segle XVIII borbònic a la complexa contemporaneïtat*, dirigit per Miquel Duran i Antoni Marimon on trobarem explicat el procés polític de la transició. Sobre els processos socials com el feminisme emergent en aquells primers anys de democràcia tenim el llibre *Història de Mallorca volum III: 1975-1998* de Camila Blanes i Antoni Marimon. Hi ha treballs ja fets sobre la transició a pobles de Mallorca, com per exemple *La transició democràtica a la Vall de Sóller 1973-1983* d'Antoni Quetglas.

Pel cas concret de Lloseta cal dir que òbviament no tenim informació tan orientada cap a la perspectiva de gènere com en la transició en general a tot el país com hem dit anteriorment. Per tant, el que haurem de fer per estudiar el cas de Lloseta serà obtenir la informació en general i després extreure aquella que ens interessi, és a dir, aquella que tingui a veure amb l'àmbit de la dona durant la transició. En primer lloc cal dir que tenim un llibre que ens explica la història de Lloseta anomenat *Lloseta: l'evolució d'un poble* de Pau Reynés i un altre anomenat *Història de Lloseta* de Jaume Capó.

Deixant de banda els llibres cal xerrar del treball d'arxiu, molt necessari per estudiar el cas d'un poble en concret. La informació que podrem obtenir en aquest sentit són per exemple les paperetes de les eleccions per analitzar quantes dones figuraven a les llistes. Seria interessant també obtenir informació sobre les dones immigrants, en aquest sentit tenim un llibre que ens podrà ajudar anomenat *La construcció d'un poble. Lloseta i les migracions durant el segle XX* d'Andreu Bibiloni.

Podrem obtenir informació a través de la *Revista de Lloseta*, editada des de l'any 1983, és una cronologia un poc tardana respecte a l'època que volem estudiar però és una altra font que ens pot servir. Així com també les fonts orals.

5. La dona durant el franquisme

El nou estat que va sorgir arran de la Guerra Civil va instaurar un sistema on la dona estava completament subordinada a l'home. Aquesta desigualtat va donar lloc a un ensenyament diferenciat, no tan sols en coneixements impartits sinó com una manera de formar una nova societat.

La situació després de la guerra va propiciar que les dones fossin educades amb determinades finalitats, que eren que la dona reconegués que el seu paper a la societat era el de ser esposa i mare, interessava molt per la situació de postguerra que la dona tingués clar la seva funció reproductora. Per altra banda, que assumissin unes característiques “pròpies d'allò femení” com la inferioritat intel·lectual o la fragilitat i transmissora dels valors de la ideologia dominant i la submissió.

Es va intentar allunyar l'ideal de dona del que es tenia durant la República, es volia allunyar a la dona de la independència que podria proporcionar-li el treball assalariat i dirigir-les cap a activitats més tradicionalment considerades com a “femenines”. S'utilitzava a les dones per difondre els valors i pautes de comportament que es volien establir.

Tot això es va poder realitzar gràcies a la Secció Femenina de Falange, encapçalada per Pilar Primo de Rivera, de la qual parlarem més endavant.

Respecte a la capacitat intel·lectual de les dones i el seu accés a l'ensenyament superior cal dir que no només és que fos un camí tancat, sinó que sovint fins i tot se les arribava a ridiculitzar presentant-les com “antidones”, ja que estaven fent una cosa que no estava adaptada a la seva capacitat intel·lectual i que sortia del que es suposava que estaven destinades a fer. Així justificaven el no accés a l'educació mitjana o superior de les dones i per descomptat la supressió de la coeducació, que no es va tornar implantar fins a la Llei General de l'Educació de l'any 1970 que va anul·lar la prohibició de l'escola mixta i va afavorir les condicions legals per a la seva extensió, va establir el mateix currículum per nins com per nines aconseguint així una educació homogènia fins als catorze anys.

Respecte a la feina, els plantejaments que es tenien eren que l'home es podia sentir desplaçat a l'hora que no fos ell el que ocupés el lloc dominant en l'àmbit de la feina si la dona també s'incorporava al món laboral. De totes maneres, no es concebia el treball femení fora de l'àmbit domèstic, ja que atemptava contra les bases tradicionals de l'organització de la família. De totes maneres, la Secció Femenina va promoure una llei anomenada “Llei de drets polítics, professionals i de treball de la dona” en la que s'obria el seu exercici professional i es reconeixia un principi d'igualtat de retribució entre homes i dones encara que fora descuidar el seu àmbit natural de feina: la llar i la família.

Cal parlar també de l'església, gran part d'ella va donar el seu suport als falangistes i va començar una tasca de recristianització de la vida pública i privada. Ben aviat es va veure que l'element més influent

seria la dona, es van crear uns arguments basats en els llibres sagrats en els quals s'explicava que aquelles eren les condicions que els havia tocat viure. Per tant, a l'església catòlica li interessava donar una imatge bastant fixe del que significava ser dona. Hi havia interès en formar les dones per controlar-les i que no significuessin un perill. La Secció Femenina va deixar clar a les dones quins eren els dos valors bàsics que havien de representar: religió i pàtria. (Manrique 2003: 85-90).

No podem parlar de la dona durant el franquisme sense fer un petit esment a la Secció Femenina de Falange, organització que va néixer en un moment de perillosa agitació social. El juny de 1934, una vegada constituït legalment el Sindicat Espanyol Universitari els seus dirigents van procedir al nomenament dels comandaments de l'organització falangista femenina. Pilar Primo de Rivera va ser designada la cap nacional. A partir d'aquell moment aquest grup va assumir i dirigir les feines que el partit havia atribuït a les dones. Al principi, les falangistes eren poques i les seves accions estaven reduïdes a l'àmbit madrileny. Els primers moments la seva missió consistia en fer que l'estança dels homes a la presó fos el més suportable possible. Quan va esclatar la Guerra Civil l'any 1936 les membres de la Secció Femenina van dedicar-se a estar al costat de les famílies dels combatents, morts o ferits del bàndol nacional, és a dir, una funció pareguda a la qual feien abans encara durant la República com hem indicat anteriorment. (Fernández 2008: 108-109)

Les dones de falange encara que no defensaven l'autodeterminació de les dones actuaven amb gran decisió i domini. Durant la guerra van organitzar a les seves infermeres, van situar dones a les oficines de l'Estat Major i Intendència Militar, com a secretàries i també com a ajudants de llocs d'observació de l'aviació. (Gallego 1983: 47-48)

Cal dir que el 19 d'abril de 1937 Franco va dictar un decret que unia en un sol partit a la Falange amb totes les altres forces que havien donat el seu suport en el cop d'estat del 18 de juliol. D'aquí va sorgir Falange Española Tradicionalista y de las JONS i la Secció Femenina va passar a ser la branca femenina del partit.

La Secció Femenina no representava un perill per a l'estructura de poder del franquisme. Franco sabia que cert control ideològic en mans de dones només podia reportar-li avantatges. (Fernández 2008: 143). La funció bàsica de la Secció Femenina va ser la d'alienar totalment a les dones perquè no es qüestionessin en cap moment les seves relacions personals i no reclamessin més presència en la societat i en la política, no es podia permetre que les dones lluitessin pels seus drets. (Cuenca 2008: 82)

A les Illes Balears amb el pas dels anys el nombre d'afiliades a la Secció Femenina creixia però lleugerament, l'any 1962 hi havia 4.337 afiliades i l'any 1975 n'hi havia 4.550, no era un creixement molt gran i amb tendència a estabilitzar-se. De totes maneres, hi ha absència d'informació en el cas de Balears que no ens permet saber segons quines característiques de les afiliades com edat, professió o lloc de residència. Respecte a l'activitat formativa de la Secció Femenina a les Illes Balears podem dir que hi havia tres tipus d'escoles: escoles de llar, escoles de formació i escoles mixtes de formació-llar. Les escoles de

la llar estaven destinades bàsicament a formar les dones de la ciutat. A Balears hi havia dos tipus d'escoles de la llar, les dependents de la mateixa Secció Femenina situades als principals nuclis de població de l'illa i les situades als instituts d'ensenyaments mitjans. Pel que fa a les matèries impartides es feien cursos destinats a les complidores del Servei Social. També cursos de francès, anglès, tall i confecció, ambient nadalenc, servei domèstic, cuina i tècniques aplicades a la llar, entre d'altres. Als anys setanta es va ampliar i s'hi van incloure matèries com drets de la dona, medicina casolana, alimentació i nutrició, psicologia infantil, etc. Respecte a les escoles de la llar, cal dir que eren obligatòries a tots els instituts de l'Estat i hi havia d'assistir totes les nines que cursaven batxillerat.

Per altra banda, les escoles de formació estaven destinades a fer tasques per a dones analfabetes i amb poca formació, estaven sobretot a nuclis petits de població. La missió d'aquestes escoles era donar una formació en matèria de religió, política, cultura general, ciències naturals, història i geografia, llar, confecció, cuina, economia domèstica, esports, cors i danses. La presència d'alumnes en aquestes escoles al primer període comprès entre els anys 1939 i 1959 era molt elevada, als anys posteriors va disminuir. També hem esmentat les escoles mixtes, formació-llar, un entremig entre les dues que ja hem comentat. En darrer lloc cal parlar de l'anomenat Pla Càtedra, que es referia a les càtedres ambulants creades per dur a terme l'ensenyament religiós, nacionalsindicalista, cultural i agrícola als medis rurals. (Bosch, Ferrer 1977: 42-48).

6. La transició

La transició es va iniciar l'any 1975, quan va morir el dictador Francisco Franco i es va iniciar el camí cap a un sistema democràtic. Hem de recalcar que no tan sols va ser necessari dur a terme un canvi de les institucions de l'Estat, sinó que va ser necessari fer un canvi en la manera de pensar dels espanyols i espanyoles per aconseguir que poguessin comprendre la necessitat d'aquest canvi. Abans de morir Franco ja havia anomenat al seu successor el rei Joan Carles de Borbó de manera que hauria d'acceptar la prefectura de l'Estat, però l'interès del nou rei seria iniciar un procés de transició cap a la democràcia. Després de la mort de Franco els partits encara no estaven legalitzats, per tant va assumir la presidència Arias Navarro, ja que el dictador li havia assignat el càrrec. Durant els primers anys de democràcia el que es volia fer era donar una bona imatge del país a l'exterior, el que va fer que certs sectors del franquisme es mostressin contraris al nou govern. El fracàs del seu intent de legalitzar els partits polítics per l'oposició de vells mandataris franquistes va obligar a Arias Navarro a dimitir i el juliol de 1976 va assumir la presidència Adolfo Suárez, el que es volia era un augment de les llibertats i una equiparació a la situació d'altres països europeus. D'aquesta manera, es va iniciar la reforma política de la mà de Suárez amb l'amnistia dels delictes d'associació opinió, expressió i sindicació. Es reconeixia també la pluralitat dels pobles que formaven Espanya i es va reconèixer la possibilitat de convocar eleccions. Amb tot això el juny de 1977 amb la legalització dels partits es van celebrar les primeres eleccions lliures. (Folgueira, Bayón 2009: 54-56).

A les Illes Balears l'oposició al règim era escassa i dividida, no només per qüestions polítiques sinó també per la qüestió regional/nacional. De fet, les autoritats franquistes consideraven les Illes Balears com una de les províncies menys conflictives i que no hi havia perill d'un alterament de l'ordre públic a causa de l'oposició. De totes maneres, aquesta nova situació va suposar l'aparició de grups tan contraris com a favor del règim. De fet a les principals institucions com el Govern Civil, la Diputació Provincial o l'Ajuntament de Palma hi havia un enfrontament des de principis de 1974 entre el sí al franquisme i els partidaris d'acabar amb ell.

A l'Ajuntament de Palma hi havia un grup de regidors que discrepaven amb els més conservadors. Cal dir, que també hi havia oposició clandestina que va poder tenir certa difusió gràcies a la premsa liberal. El 1975 els grups opositors havien augmentat, podem citar alguns com el Partit Obrer Revolucionari d'Espanya (PORE). A Menorca cal destacar la creació d'un grup socialista autònom, el Moviment Socialista de Menorca (MSM). A Eivissa el 1975 s'implantà el PSP i el PCE.

Per altra banda, cal fer esment a l'antifranquisme cultural que va tenir el seu apogeu entre els anys 1974 i 1976, en aquest sentit cal parlar de l'Obra Cultural Balear (OCB).

En contrapunt a aquesta oposició de la qual hem parlat trobem entre els anys 1974 i 1975 sectors més intransigents del franquisme, especialment el governador Carlos Meer que va mobilitzar a la població a favor del règim i va dur a terme una dura repressió contra l'oposició. A Palma l'any 1975 es van dissoldre diverses manifestacions d'estudiants i obrers fins i tot circulava el rumor de què hi hauria una repressió a gran escala, però una vegada mort Franco no hi va haver necessitat de posar en marxa aquest pla. (Marimon, Rodríguez 2004: 397-401).

El que també va significar aquesta transició del franquisme cap a un sistema democràtic va ser un procés de descentralització de l'Estat, aconseguint així l'autonomia algunes regions d'Espanya, entre d'elles les Illes Balears l'any 1983. (Casasnovas, Ginard 2006: 114).

6.1. El moviment feminista durant la transició

Ara ens toca analitzar quin va ser el paper dels feminismes en aquest procés. Amb el canvi cap a la democràcia es va veure el moment perfecte per reivindicar els drets que es volien aconseguir i també per denunciar la repressió que havien rebut les dones durant la dictadura. Un any després de la mort de Franco es va aprovar la Llei per a la Reforma Política que va acabar amb les estructures polítiques del franquisme. En aquest context es van posar les bases per la legislació igualitària que tenim avui en dia arran de la Constitució de 1978.

De totes maneres i esmentant tot això els estudis que s'han fet sobre la transició no han recalcat especialment el paper de la dona i la seva contribució. Només es presenta a les dones com a subjectes passius en el procés de la dictadura cap a la democràcia, però cal dir que hi va haver un moviment feminista divers que va tenir molta importància.

Els moviments feministes de la segona ona es van inaugurar públicament als Estats Units i a Europa durant els anys setanta. Concretament a Espanya el moviment feminista es va gestar en els darrers moments del franquisme, ja que hi havia un marc d'industrialització i modernització a finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta, també amb la incorporació de les dones al sistema educatiu i l'àmbit laboral. (Verdugo 2012: 213-219). Tot i que abans encara dins el franquisme es va fer la Llei del 22 de juliol de 1961 sobre drets polítics, professionals i laborals de la dona, que suposava una major incorporació de les dones a l'àmbit laboral com a treballadores i les va posar en contacte amb les lluites obreres i les associacions sindicals clandestines, durant la transició es va incorporar amb més força un nou perfil treballador a la dona que el franquisme havia eliminat. Tot i la presència femenina en l'àmbit laboral era ja una realitat no desapareixia el qualificatiu "sus labores" que comprenia les feines domèstiques que feien les dones, per tant tampoc se'ls reconeixia la feina que feien fora casa.

En aquest període les dones van adquirir més independència d'acord amb la nova situació del país, els debats sobre la qüestió de la dona i del feminisme anaven agafant cada vegada més importància i es reforçaven amb esdeveniments com el maig del 68. Hi va haver una sèrie d'autores i intel·lectuals feministes que van publicar obres en les quals denunciaven la marginació femenina, també es dedicaven a traduir obres referents del feminisme europeu. (Nash 2014: 208-209)

Un referent important va ser Mary Nash, que va publicar l'any 1976 un llibre anomenat *Mujeres libres: España 1936-1939*. Llibre que per a moltes dones va ser una revelació, ja que no sabien de l'existència de "Mujeres libres" organització històrica que va néixer arran d'idees i moviments que la van precedir i ajuden a entendre la seva existència des del segle XIX. Es va arribar a editar una revista amb el mateix nom per despertar la consciència femenina cap a les idees llibertàries. Com és lògic, els avanços que s'havien fet des de l'organització van quedar totalment paralitzats amb la Guerra Civil i la dictadura, però va tornar a ressorgir amb el procés polític de la transició democràtica amb l'aparició dels grups "Mujeres libres/Libertarias". (Vicente 2014: 62-66).

Cal dir que abans de la mort de Franco ja hi havia associacions de dones com per exemple l'Associació de Dones Universitàries, refundada l'any 1953 o el Moviment Democràtic de Dones (MDM), creat el 1965, entre molts altres.

És molt important recalcar el fet que l'any 1975 hi va haver una convocatòria per part de les Nacions Unides per la celebració en aquell any com l'Any Internacional de la Dona, el que va fer que les dones ja no s'haguessin de reunir en total clandestinitat, el que va dur a fer que es convoquessin les I Jornades de l'Alliberament de la Dona a Madrid aquest mateix any, el següent any es va celebrar les I Jornades Catalanes de la Dona, per tant es van crear de cada vegada més debats sobre el feminisme i van sorgir noves organitzacions. Es va crear moviment feminista heterogeni i complex, ja que hi havia diferents línies de pensament i formes d'entendre el feminisme.

Les campanyes dutes a terme pel moviment feminista tenien un fort simbolisme, ja que volien atreure l'atenció pública per denunciar la discriminació. Van treure temes a debat com la sexualitat lliure, l'anticoncepció, la despenalització de l'avortament, la igualtat civil, social i política entre altres qüestions. Es volia abandonar l'ideal de dona, mare i esposa imposat pel franquisme. Les organitzacions feministes van elaborar i difondre nous discursos sobre la concepció del món i el lloc que les dones tenien en la història. Hi va haver autores com Kate Millet que van teoritzar sobre el patriarcat com un sistema que oprimia a les dones. Es van condemnar les tradicions patriarcals sobre la sexualitat i la creença que les persones eren heterosexuales "per naturalesa". Amb aquest discurs es va trencar el tabú de la sexualitat i es va reclamar el dret de les dones al plaer sexual i a la llibertat de decisió sobre el seu cos i per tant sobre la decisió de ser mares. (Verdugo 2012: 227). Donat que la dictadura franquista es va caracteritzar per l'opressió sexual de les dones les feministes van reivindicar el dret a l'expressió de la sexualitat femenina sense vincles amb la maternitat, així com el dret al plaer sexual de les dones i el coneixement del seu propi cos. Així, van aparèixer moltes campanyes d'educació sexual que posaven l'accent en la diferència entre sexualitat i procreació, va deixar de considerar a les dones com a simples "productores de fills" (Nash 2014: 198-201).

Les protestes i campanyes públiques van dur a tota una simbologia i uns eslògans provocadors per a l'època. Per exemple, a les manifestacions pro-avortament posar-se un coixí simulant un embaràs. Entre els eslògans més famosos podem destacar "Mujer, sal de la cocina y únete" o "Manolo, hazte la cena tú solo". Les reivindicacions sobre llibertat sexual o maternitat també van crear eslògans com "Abajo la virginidad" o "Sexualidad no es maternidad".

Parlant de simbologia cal dir que es va adoptar la mà en forma de vulva i el color lila va ser l'escollit per representar el moviment feminista. Per altra banda, la commemoració dia vuit de març, Dia Internacional de la Dona que representava i representa una oportunitat de mobilització i germanor entre dones. De totes maneres, encara en els anys 1977 i 1978 a les manifestacions hi va haver enfrontaments amb la policia. Cap al 1979 ja hi havia un clima de normalització democràtica.

Aviat van sorgir estructures organitzatives unitàries que es dedicaven a coordinar diferents associacions de dones i també es van generar espais propis per a trobades i sociabilitat femenina oberts al públic, per exemple llibreries com La Sal a Barcelona o la Llibreria Dona, a València on es reunien per debatre sobre feminisme. Cal esmentar revistes que van contribuir molt a les tesis feministes com *La Mujer y la Lucha* o *Poder y Libertad*.

Una part molt important de la dedicació del moviment feminista va anar cap a l'àmbit legislatiu. L'objectiu era desmantellar la legislació franquista de la qual parlarem al següent punt. Es van demanar l'abolició de les lleis relatives a l'adulteri, la despenalització dels anticonceptius i de l'avortament així com la Llei de perillositat i rehabilitació social que comportava l'excarcel·larcelació de les condemnades per tals

delictes. Hem de dir que a més hi va haver preocupació en matèria de violència de gènere, es demanava un canvi de legislació i presó per als agressors.

Respecte a això, cal dir que davant la convocatòria de les primeres eleccions generals el 15 de juny de 1977 va suposar que els partits d'esquerra van haver d'assumir l'existència de feministes entre els seus militants i la força de vots que representava el col·lectiu femení pel fet que aquestes reivindicacions respecte a l'alliberament de la dona van estar incloses dins el seu programa electoral.

D'altra banda, molts esforços es van centrar en la redacció de la Constitució de l'any 1978, de la qual parlarem també al següent punt. Des de l'inici de la redacció grups feministes van presentar les seves propostes amb ànim de què fossin recollides en el text. (Verdugo 2012: 227-240)

Respecte a Mallorca, cal dir que en el darrer terç del segle XX els moviments socials que van tenir més força van ser el moviment obrer, el nacionalista i l'ecologista però no van ser els únics, el feminisme va ser un moviment menys minoritari però també molt significatiu a Mallorca. Amb la transició, es van crear les primeres organitzacions feministes encara que el moviment a la nostra illa estava molt limitat per l'empremta franquista i per la forta presència de sectors conservadors i de l'església.

Tot i així, l'any 1976 com a conseqüència de les Jornades Feministes celebrades a Madrid i Barcelona es va crear a Palma l'Associació de Dones de Mallorca. Cal dir que estava formada per dones de professions liberals i estudiants, algunes militants de partits d'esquerres. Sol·licitava la igualtat jurídica de la dona, la igualtat en el món del treball, la legalització dels anticonceptius i de l'avortament. Entre les seves aportacions hi va haver una assessoria jurídica i un gabinet de psicologia gratuïts. Cal dir que encara que va funcionar molt bé i amb gran activitat durant un any es va dissoldre.

Poc després es va crear el Col·lectiu Pelvis (1976) que es va transformar en el Col·lectiu de Dones (1980) i l'Associació de Dones per la Salut (1984). En aquests mateixos moments sorgí també el Moviment Feminista Independent i el grup d'Alliberament de la Dona impulsat pel Moviment Comunista de les Illes (MCI). Aquest grup organitzà una guarderia infantil i una assessoria jurídica.

Al mateix temps molts partits polítics van crear grups de dones, sent els d'esquerres més oberts i feministes que els de dretes. L'any 1981 es creà a Palma l'assemblea de dones que va impulsar diverses iniciatives i mobilitzacions pel dret a avortar o dels anticonceptius, també per impulsar la creació de centres de planificació familiar, per l'educació sexual a les escoles i la creació de guarderies públiques.

A partir de 1986 van aparèixer nous grups feministes com Dona, Universitat i Societat, Dones Progressistes de Mallorca, Moviment per a la Llibertat i Igualtat i la Defensa de Dones Maltractades. L'any 1989 moltes d'aquestes associacions passaren a formar part del Consell de Dones de les Illes Balears.

Hem de dir que si durant els anys vuitanta i noranta es va aconseguir la igualtat jurídica, la igualtat social encara quedava enfora. Així l'any 1994 prengué el relleu el moviment feminista mallorquí el Lobby

de Dones, els objectius del qual era aconseguir la paritat, actuar en contra de la violència que patien les dones i actuar sobre la manipulació de la condició femenina que es feia en els mitjans de comunicació.

Per tant, podem dir que encara que va ser un moviment minoritari el moviment feminista va ser present a les Illes Balears i adoptar totes les reivindicacions del feminisme a nivell estatal. (Blanes, Marimon 1998: 193-195)

En conclusió, podem dir que les protestes polítiques que es van produir en el tardofranquisme i durant la transició juntament amb la identitat col·lectiva feminista que les dones van adquirir les van convertir en rebels, insubmises i dissidents. De la mateixa manera que l'escriptora Virginia Woolf reclamava una habitació pròpia, el moviment feminista va promoure espais per al col·lectiu. També la publicació de textos feministes o la recuperació de la memòria històrica de les dones que van contribuir al moviment van esdevenir referents feministes. (Nash 2014: 206)

7. Constitució de 1978

Després de les eleccions del 15 de juny de 1977 els grups polítics representats al Congrés designaren a set persones que es van constituir per redactar un primer text com a projecte de Constitució. Els ponents van ser elegits amb la mateixa proporció en la qual tenien representació, per tant hi havia tres diputats d'UCD, un del PSOE, un del PCE, un d'Aliança Popular i un en representació de la minoria catalana i del PNV. Al PSOE li havien de correspondre dos, però es van reduir perquè hi pogués haver presència de més partits polítics.

Els diferents representants del Congrés dels diputats van manifestar el seu desig d'assentar la democràcia espanyola sobre una base de consens entre els diferents partits polítics, tot i així no van faltar discussions i debats sobre alguns punts.

La nova Constitució va ser sotmesa a referèndum el 6 de desembre de 1978, en el qual llevat de les províncies basques va guanyar el sí per majoria. Va ser sancionada pel rei el 27 de desembre de 1978 i publicada al Butlletí Oficial de l'Estat el 29 de desembre de 1978, dia en el qual va entrar en vigor. Propugnava com a valors superiors de l'ordenament jurídic la llibertat, la justícia, la igualtat i el pluralisme polític. (Paredes: 1998: 890-892)

En el cas illenc, el projecte constitucional reconeixia la possibilitat d'establir autonomies, parlava de nacionalitats i de cooficialitat d'altres idiomes amb el castellà, però de totes maneres es mantenia la preeminència de la llengua castellana i no es reconeixia obertament el caràcter plurinacional de l'Estat espanyol. A les Illes Balears la Constitució va ser ratificada pel 90.3% dels votants. L'abstenció en alguns casos va ser provocada per raons culturals o socials però també hi va haver abstenció política impulsada per l'esquerra nacionalista. En total l'abstenció va afectar a un 29.5% de l'electorat. (Marimon, Rodríguez 2004: 412).

A continuació farem un estudi de la situació que es va viure abans de la Constitució de 1978, posteriorment analitzarem els drets de les dones recollits en ella i per finalitzar farem un estudi també de les mesures posteriors que es van prendre.

7.1. Situació preconstitucional

El primer que volem fer és posar en antecedents la qüestió de la igualtat de drets. El constitucionalisme liberal va abanderar la igualtat de drets com un dels seus principis bàsics, de fet s'especifica en la Declaració de Drets de l'Home i del Ciutadà. Tot i això, es va ignorar a les dones com a subjectes de drets constitucionals, de fet tots els textos constitucionals revolucionaris guarden absolut silenci sobre la qüestió dels drets de les dones. S'hauria d'esperar fins a la Constitució de 1931 per veure reconeguda la igualtat entre homes i dones. Cal dir que en el decret del 8 de maig de 1931 es va declarar elegibles a les dones, però no es va reconèixer en aquell moment el sufragi femení. Així i tot, van ser elegides tres dones Victòria Kent, Margarita Nelken i Clara Campoamor.

Més endavant, la Constitució en el seu article 25 va prohibir que el sexe pogués servir de fonament de qualsevol privilegi jurídic i l'article 36 va reconèixer els mateixos drets electorals tant per les dones com els homes majors de vint-i-tres anys. Aquest article va estar rodejat de polèmica, ja que precisament els sectors més progressistes volien optar per una incorporació paulatina del vot femení, ja que les dones estaven molt controlades per l'església i les idees conservadores i es va pensar que el seu vot podia anar cap als sectors conservadors.

L'esclat de la Guerra Civil i la instauració del règim franquista va suposar un retrocés per als drets i llibertats de tothom, però especialment pels col·lectius que sofrien ja anteriorment desigualtat com era el cas de les dones. La legislació civil va instaurar una minoria d'edat permanent per a les dones, especialment per les casades, i hi va haver una situació de submissió total. La majoria d'edat es va fixar als vint-i-un anys, encara que fins als vint-i-cinc les dones no podien abandonar la casa paterna, tan sols en cas de contreure matrimoni.

El Codi Civil en el seu article 57 establí que l'home havia de protegir a la dona i que a la vegada aquesta l'havia d'obeir, mostrant clarament la subordinació de la qual ja hem parlat anteriorment. D'acord amb l'article 59 s'establí que l'home era l'administrador dels béns del matrimoni, l'article 60 establí que també era representant de la dona i el 172 li donava la pàtria potestat dels fills. Per altra banda, es requeria llicència marital perquè les dones poguessin comprar i vendre béns, obrir un compte corrent o acceptar herències. També el Codi del Comerç establí que es necessitava permís de l'home perquè les dones poguessin desenvolupar activitats mercantils o comercials.

Les lleis penals del franquisme consideraven a la dona un objecte de possessió masculina. El Codi Penal de 1944 establí que si un home matava la seva esposa perquè la descobria cometent adulteri l'única pena que se li aplicava era el desterrament de la seva localitat. L'article 449 penalitzava l'adulteri castigant a la dona per mantenir relacions sexuals tan sols una vegada amb un home que no era el seu marit, però

en el cas de l'home només figurava pena en el cas d'habitualitat de la relació extramatrimonial. També castigava l'avortament i les agressions sexuals es consideraven delictes contra l'honestedat. De totes maneres el violador podia eludir la pena de presó si obtenia el perdó de la víctima, o si es casava amb ella. La venda i propaganda d'anticonceptius també estaven penades. (Cuenca 2008: 74-80).

Una vegada mort Franco i superats els primers mesos d'immobilisme, les autoritats reformistes es van veure en la necessitat d'enfrontar-se als problemes que afectaven directament a les dones, fins i tot abans de la Constitució de 1978 es van donar les primeres respostes a les reivindicacions de les quals ja hem parlat anteriorment.

Tot i això, els legisladors estaven més disposats a cedir en drets laborals i polítics que en el dret de la família perquè implicava qüestionar l'autoritat de l'home, ja que aquest seguia sent l'administrador dels béns, fins i tot dels de la dona i tenia la pàtria potestat dels fills. D'aquí que primer s'optés per legislar en matèria de treball amb la Llei 16/1976 de Relacions Laborals que equiparava homes i dones respecte a la feina amb modificacions dels Còdexs Civil i de Comerç, reconeixia el dret a la igualtat salarial, també va suspendre traves com la llicència marital com a requisit del treball extradomèstic per a les dones casades i va introduir millores en l'autonomia de la dona per contractar i en els permisos laborals per atendre els fills.

De totes maneres, el govern de Suárez no disposava de molt temps per legislar en matèria d'avanços per les dones i per la societat en general, ja que estaven centrats en la reforma política. Quan es van convocar eleccions les dones estaven preocupades perquè els partits recollissin les seves reivindicacions i les incloguessin dins el seu programa electoral. Encara que la participació de les dones en la campanya electoral va ser escassa, tan sols algunes candidates dels partits d'esquerra, van ser poques les presentades i menys les electes sinó que moltes vegades els partits es van veure "obligats" a incloure dones entre els seus candidats per evitar crítiques.

Els partits de dretes van ser els que menys van tenir en compte les reivindicacions feministes, pràcticament no van incorporar dones a les seves llistes i les seves propostes respecte a les dones només anaven encaminades cap a la família. Alianza Popular defensava una concepció cristiana de la família i els seus valors, per altra banda UCD manifestava estar d'acord amb la tradició liberal europea el que implicaria estar d'acord amb la igualtat de drets però es manifestava en contra de l'avortament i el divorci. Qui més va oferir més a les dones va ser Democràcia Cristiana que va combinar solucions conservadores amb concessions socials i va acceptar algunes de les reivindicacions del feminisme com el nou règim de béns matrimonials o la pàtria potestat compartida entre pare i mare.

Parlant dels partits d'esquerra podem dir que si bé van ser els que van prestar més atenció a les reivindicacions feministes, però tampoc les van recollir necessàriament totes als seus programes. El que volien era denunciar la discriminació que sofrien les dones sobretot en dos àmbits, la feina i la família.

Passades les eleccions de 1977, les primeres després de la mort de Franco, el partit guanyador va ser d'UCD. El nou govern d'Adolfo Suárez es va proposar dialogar amb els grups feministes i crear un òrgan que es pogués ocupar de les qüestions referents a les dones.

De totes maneres el govern va crear la Subdirecció General de la Condición de la Mujer que es va incorporar dins la Dirección General de Desarrollo Comunitario que al mateix temps es trobava dins el Ministeri de Cultura. Tot i així, es va haver d'esperar a l'any 1978 per a que moltes de les reivindicacions feministes fossin escoltades i transmeses en forma de llei.

Va ser llavors quan es van fer tres lleis en aquest sentit. La llei del 26 de maig de 1978 va eliminar el delictes d'adulteri, la 45/1978 va despenalitzar la venda d'anticonceptius i la 46/1978 va modificar els delictes d'estupre i rapte no considerant com a víctima la dona sinó una persona en general. Tot i així, encara quedava pendent la despenalització de l'avortament. A més aquest any es van poder legalitzar les associacions feministes que ho van sol·licitar. (Cuesta 2003: 129-131).

7.2. Els drets de les dones en la Constitució de 1978

La Constitució de 1978, una de les més avançades d'Europa, va permetre definir un marc jurídic que contemplava a les dones com a subjectes de ple dret i que havien de ser tractades amb igualtat. S'establia mitjançant la Constitució que tots els ciutadans i ciutadanes així com el poder polític, havien d'estar regits per la Constitució per tant s'havien d'elaborar totes les disposicions necessàries per assolir la igualtat entre els individus, el que va suposar importants transformacions en l'ordenament jurídic (Garrido 1997: 560)

Resulta interessant fer menció al paper de les dones en l'elaboració de la Constitució. La presència de dones que es trobaven a les Corts Constituents era mínima i la seva participació en l'elaboració va ser escassa. No hi va haver cap dona ponent constitucional i tan sols una d'entre quaranta-tres membres de la Comissió d'assumptes constitucionals i llibertats públiques del Congrés, que va ser Maria Teresa Revilla López, d'UCD.

Per entrar a valorar la igualtat entre homes i dones a la Constitució de 1978 cal fer menció a un parell d'articles. En primer lloc a l'article 14 que estableix la igualtat davant la llei i la prohibició de la discriminació per raons de sexe, entre altres. Encara que fos un principi d'igualtat formal, la Constitució reconeixia la desigualtat de la qual partien certs col·lectius, entre ells les dones, per tant va establir a l'article 9 que corresponia als poders públics promoure les condicions perquè la llibertat i igualtat fossin reals i efectives, a part de facilitar la implicació de tots els ciutadans en la vida política, econòmica, cultural i social. (Cuesta 2003: 132)

També trobem articles específics pels principis d'igualtat i no discriminació respecte a l'acompliment de càrrecs i funcions públiques com per la participació en política, en concret s'estableix a l'article 23.1 que tots els ciutadans tenen dret a participar en política directament o per mitjà de representants elegits per sufragi universal. Al 23.2 s'estableix que tenen dret a accedir en condicions d'igualtat a les funcions i càrrecs públics, amb els requisits que senyalen les lleis. Per altra banda, el reconeixement del principi

d'igualtat es manifesta en altres articles com el 32.1 quan afirma que els homes i les dones tenen dret a contreure matrimoni en plena igualtat jurídica. També s'estableix al 32.2 que la llei regularà les formes de matrimoni, l'edat i la capacitat per contreure'l, els drets i els deures dels esposos i les causes de la separació.

En matèria de treball trobem l'article 35.1 que afirma que tots els espanyols tenen el deure i el dret al treball sense discriminació per raó de sexe.

Respecte a la filiació dels fills i als drets de les dones en relació a la família, l'article 39.2 estableix que els poders públics assegurin la protecció dels fills, iguals davant la llei amb independència de la seva filiació i de les mares, sigui el que sigui el seu estat civil. La llei possibilitarà la investigació de la paternitat. Per altra banda, l'article 39.3 estableix que els pares han de presentar assistència de tot ordre als fills dins i fora del matrimoni durant la minoria d'edat i en els casos que legalment procedeixi. (Garrido 1997:561)

De totes maneres, cal anomenar un parell d'articles en els quals la igualtat no destacava com l'article 27 que recull el dret a l'educació i la llibertat d'ensenyament, deixava molt que desitjar respecte a les reivindicacions feministes en aquest sentit, ja que no s'anomenava en cap moment la coeducació. Per altra banda l'article 57.1 donava preferència al successor masculí a la Corona, era un article que rompia amb la tònica general de la Constitució, ja que era un acte de discriminació de gènere, va ser un article molt polèmic i discutit.

Finalment l'article 10.2 que determina la interpretació de les normes relatives als drets establerts en la Constitució d'acord amb la Declaració Universal de Drets Humans, per tant suposava una garantia de compliment dels drets humans i per tant dels drets de la dona.

Tot i això, van ser moltes les associacions feministes que varen manifestar el seu descontent davant molts aspectes de la Constitució que trobaven insuficients. Les queixes es van centrar en el control de la natalitat i l'avortament, assumpte sobre el qual no hi va haver un posicionament explícit. Potser això es va deure al fet que la Constitució va ser fruit del consens de grans partits polítics, el que va deixar fora les organitzacions feministes. Tot i les queixes de les associacions feministes la majoria de grups van votar sí al Referèndum. (Cuesta 2003: 133-134)

7.3. Els drets de les dones posteriors a la Constitució de 1978

Per començar aquest punt podem fer una consideració general de com era la situació de les dones a la dècada dels vuitanta. Respecte a l'educació seguia vigent la Llei General de l'Educació de 1970 gràcies a la que s'havien donat moltes passes en matèria d'igualtat però hi havia discriminacions en la seva aplicació pràctica. Es seguien mantenint els estereotips sexuals en els llibres de text i el professorat seguia tenint present els rols de gènere. Tot i això, hi havia més presència femenina a batxillerat i universitats.

En matèria de salut va augmentar molt la protecció a les embarassades i les campanyes de protecció de malalties que afectaven a les dones, encara que les mesures a vegades no eren suficients. Respecte al treball, podem dir que de cada vegada hi havia més dones fent feina però la taxa era molt inferior a la dels

homes i el treball que feien moltes vegades era a temps parcial o a domicili. Per altra banda els sous de les dones eren un 30% de mitja més baixos que els dels homes.

Les reivindicacions no van variar molt al llarg dels anys, la demanda que persistia era la del dret a l'avortament lliure i gratuït. (Moraga 2006: 62-64)

Respecte als governs d'UCD cal dir que la presència femenina en política seguia sent insignificant. Tot i això hem de parlar de tres reformes molt importants de la legislació civil que afectaven a les dones.

Aquestes lleis són les següents: La Llei 11/1981 del 13 de maig establí dues innovacions respecte a la igualtat jurídica entre homes i dones, la primera era la custòdia compartida dels fills i la segona l'administració dels béns del matrimoni entre els dos cònjuges. La segona és la Llei 30/1981 del 7 de juliol, per la que es va regular la separació i divorci partint de la igualtat de drets i deures entre homes i dones, encara que les dones partien d'una situació de desigualtat, per tant es va establir una pensió per a la part de la parella que es trobés perjudicada econòmicament pel divorci, aquesta llei va ser molt polèmica perquè anava en contra de la doctrina de l'Església catòlica. En darrer lloc hem de fer esment a la Llei de 13 de juliol de 1982 que va modificar els articles del codi civil referents a la nacionalitat, establint que els fills o filles nascuts de pare o mare espanyol indistintament serien espanyols. (Garrido 1997: 563)

L'arribada del Partit Socialista al govern a finals de 1982 va suposar canvis, encara que no tots els esperats. Va crear l'Institut de la Dona per a la política d'igualtat, també va millorar lleument la participació de dones en òrgans de decisió. Per al moment no es van anomenar ministres però sí secretàries d'Estat i nou directores generals. Hem de dir que la política de treball del PSOE va intentar amb certes mesures millorar la situació de la dona, però en moltes altres la va empitjorar.

El govern del PSOE va aprovar la Llei de l'Avortament a finals de 1983 però en la forma més restrictiva, per tant moltes feministes es van sentir defraudades. Es possibilitava l'avortament a càrrec de la Seguretat Social, però no més enllà dels tres primers mesos d'embaràs i només en tres casos: la malformació del fetus, que fos fruit d'una violació i perill de la vida de la mare. La llei no va entrar en vigor fins l'11 d'abril de 1985.

Respecte a 1985 cal dir que va ser presentat el primer informe al Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació contra la Dona. En ell es valorava positivament el que s'havia aconseguit en deu anys de democràcia, però també tenia un enfocament crític respecte al qual s'havia encara de millorar, destacant per exemple l'àmbit laboral o els salaris, per altra banda la falta de legislació per combatre les violacions i la violència domèstica.

1986 és una data clau respecte a la igualtat de sexes a Espanya. L'ingrés a la Comunitat Econòmica Europea va suposar la incorporació del nostre país a una tradició de protecció i garantia dels drets de les dones, encara que en certs aspectes més limitada que la internacional. A més aquest any va entrar en vigor el III Programa d'Acció Comunitari per a la Igualtat d'Oportunitats de les Dones amb vigència fins a 1990 aplicable també a Espanya, es tractava d'accions positives per contrarestar la inferioritat de les dones

a la feina i per conciliar la vida laboral amb la familiar. El juliol de 1986 hi va haver eleccions i les propostes dirigides a les dones ja no ocupaven un lloc prioritari, però era inevitable pronunciar-se sobre algunes qüestions. La Coalició Popular va proposar alternatives a l'avortament, cercant tranquil·litzar els seus votants més tradicionals mentre que el Centre Democràtic i Social oferia mesures favorables a les dones per conciliar feina i vida familiar però també prometia reconeixement a les dones que feien feina a casa. Esquerra Unida demanava lleis de l'avortament i divorci més obertes i avançades, a la vegada que enduriment de penes per violència i maltractament. El Partit Socialista que va renovar majoria absoluta proposava més atenció a la dona com a col·lectiu desfavorit en el mercat laboral i en altres àmbits. Posava l'accent en la protecció de la família la sexualitat i l'avortament encara que demanava una aplicació més correcta de la Llei de l'Avortament. (Cuesta 2003: 137-141)

8. El cas de Lloseta

Lloseta és un petit poble de la comarca del raiguer. Per posar-nos en context sobre el període que ens interessa sobre la història de Lloseta cal parlar del segle XX. El segle XX va ser l'esclat d'un progrés que mai s'havia vist en la història del poble. Lloseta va passar de ser un poble pagès a un poble industrial i ric, quan al passat segle els pobles del voltant anaven evolucionant Lloseta estava estacionat o amb un creixement petit però al segle XX els pobles del voltant van anar minvant mentre que Lloseta sofria un augment vertiginós en molts sentits. (Reynés 1975: 75)

Quan es va iniciar aquest augment de població va ser a meitat del segle XX. Als anys seixanta es va produir el major creixement que la població de Lloseta coneix durant el segle XX. Per altra banda, la millora econòmica accelerà la immigració que va tenir gran responsabilitat d'aquest creixement. Als anys setanta la població de Lloseta va tornar a créixer a un ritme vigorós, ja es superaven els quatre mil habitants i el cens de 1981 indicà un guany de 468 persones respecte a 1970. Cal dir també, que les dues darreres dècades del segle XX arrodoneixen una nova etapa en la qual la població segueix creixent però es desaccelera fins a estabilitzar-se. (Bibiloni 2005: 44-45)

Respecte al tema que ens ocupa que és la transició cal dir que a Lloseta el desmantellament del règim franquista va ser pacífica, sense destacades violències ni altercats. La gent del poble en general va preferir esperar i veure com aniria el canvi, van decidir caminar amb pau ca a un nou període històric de llibertat i democràcia. Com és lògic, amb la nova democràcia estrenada es van començar a organitzar partits polítics, passant del partit únic al partit plural.

Cal esmentar dos referèndums molt importants de l'inici de la democràcia, ja que les eleccions les tractarem a un altre punt del treball. Lògicament ens referim al Referèndum sobre la Llei de Reforma Política celebrat el 15 de desembre de 1976. A Mallorca va guanyar el SÍ per un 95.72% dels vots a favor. A Lloseta seguint amb la tònica general de Mallorca, els vots van ser aclaparadorament favorables al SÍ, havent-hi 2.596 electors i sent favorables al sí 2.252.

L'altre referèndum que podem esmentar és el de la nova Constitució de 1978 que es va celebrar el 6 de desembre de 1978 i el resultat a Lloseta va ser favorable al SÍ amb 2.908 electors i 2.157 vots favorables així el poble s'enganxava al progrés i la democràcia. (Capó 2002: 171-173)

Respecte a les dones a Lloseta cal dir en consideracions generals que durant el franquisme anaven a escoles separades dels nins, les nines anaven a escoles de monges o a professores particulars. La seva educació es centrava en els coneixements bàsics i a aprendre aquelles coses que es suposava que eren pròpies del seu sexe, com les "labores". Hem de dir que a partir de l'any la llei d'Educació de l'any 1970 i amb l'obertura de l'escola pública i mixta de Es Puig l'any 1979, l'ensenyament entre nins i nines va deixar de ser tan diferenciat. (Capó 2008: 211)

Les referències que tenim d'elles durant la Guerra Civil a Lloseta són d'un grup de joves que estaven sota la direcció de Pilar Balle, delegada de la Falange Femenina, confeccionant vestits per als soldats. Moltes d'altres van haver de veure com els seus familiars homes partien a la guerra sense saber si tornarien.

Amb l'arribada de la transició i com podrem observar a continuació amb l'estudi de les eleccions municipals, a Lloseta hi va començar a haver presència femenina en política, encara que molt limitada. (Capó 2002: 160).

9. La presència femenina a les eleccions generals i municipals.

9.1. Eleccions generals

A continuació, analitzarem les candidatures de dones a les eleccions generals dels anys 1977, 1979, 1982 i 1986. Hem pogut accedir a aquesta informació consultant els diaris Última Hora a l'arxiu de la biblioteca de la Fundació Bartolomé March.

Any 1977

Les primeres eleccions generals es van convocar dia 18 d'abril de 1977 i es van celebrar el 15 de juny del mateix any. A continuació, esmentarem els partits que es van presentar i la representació femenina en les seves llistes primer al Congrés i finalment al Senat.

Alianza Popular (AP), coalició de partits de dreta, comptaven amb dues dones a les seves llistes. Maria Gomila Horrach, al lloc 4 de 7 i Carmen Ramírez Isasi al lloc 7 de 7.

Círculo José Antonio que provenia del falangisme només tenia una dona a les seves llistes, que era Margarita Escalas Garreta que ocupava el lloc 6 de 7.

Frente Democrático de Izquierdas (FDI) només constava amb una dona a les seves llistes, Elena Toscano Fernández, al lloc 6 de 8.

Front de Treballadors de les Illes (FTI) tenia una dona encapçalant la seva llista una dona, però era l'única, Aina Gomila Barber.

Partido Comunista de España (PCE) tenia com a cap de llista una dona anomenada Francesca Bosch Bauçà i la darrera de la llista també era una dona, Margalida Tomàs Andreu.

Unió Democràtica de les Illes Balears (UDIB) comptava amb una dona a les seves llistes, nomia Consol Pau Pérez i ocupava el lloc 4 de 7.

Unitat Socialista (US) coalició de partits socialistes tenia una dona a la seva llista, Maria Bonnin Cortés que ocupava el lloc 6 de 8.

El Partido Socialista Obrero Español (PSOE), Reforma Social Española (RSE), Unión Autonomista (UA) i Unión de Centro Democrático (UCD) no comptaven amb cap dona a les seves llistes al congrés.

A les llistes al Senat no trobem presència de cap dona a cap partit.

Com veiem la presència de dones encara es troba en una fase endarrerida, ja que hi ha molts partits que no tenien cap dona en les seves llistes, concretament PSOE i UCD, que són uns dels que tenien més força també estan entre els que no tenien cap dona. També resulta interessant comentar que només podem veure una dona cap de llista, al PCE. La no representació femenina total al senat també és significativa.

Respecte als resultats electorals a Lloseta podem dir que va guanyar UCD amb 1.248 vots. (Capó 2002: 173).¹

Any 1979

Les eleccions generals de 1979 es van convocar dia 29 de desembre de 1978 i es van celebrar dia 1 de març de 1979. A continuació, analitzarem la presència femenina als partits que es van presentar, primer al Congrés: .

Coalición Democrática de España (CDE) comptava amb una dona a les seves llistes, Carmen Quintero al lloc 5 de 6.

Liga Comunista Revolucionaria (LCR) comptava amb dues dones, Antonia Maria Lourdes Sabater i Antonia Carrillo, als llocs 2 i 6 respectivament.

Organització d'Esquerra Comunista-Moviment Comunista de les Illes (OEC-MCI) comptava amb dues dones a les llistes, María del Carmen López Santos i Aina Gomila, als llocs 2 i 5 respectivament.

Organización Revolucionaria de los Trabajadores (ORT) tenia la seva llista encapçalada per una dona, María José Echezarrca.

Partido Comunista de los Trabajadores (PCT) tenia la seva llista encapçalada per María Asunción Vidal, però també comptava amb més dones, María del Pilar Garijo al lloc 3 de 6, María del Pilar Calvo al lloc 5 de 6 i Salomé Enguer al lloc 6 de 6.

Partido Socialista Obrero Espanyol (PSOE) comptava amb una dona a les seves llistes al lloc 5 de 6.

Socialistes de Mallorca i Menorca (PSM-PSI) comptava amb Joana Maria Fiol al lloc 5 de 6.

Unión Nacional (UN) comptava amb una dona al lloc 3 de 6, anomenada Pilar Cerdà de Meer

¹ Veure apèndix taula eleccions generals 1977

Unión de Centro Democrático (UCD), Partit Comunista de les Illes Balears (PCIB), Partit del treball e les Illes (PTI), Partido Carlino (P. Carlino), Unión Libertad de Expresión (ULE) no comptaven amb cap dona a les seves llistes al congrés.

Respecte al Senat podem dir que el Partit Comunista de les Illes Balears comptava amb una candidata, en primer lloc, anomenada Victori Planells. OEC-MCI també comptava amb una candidata, en segon lloc, Isabel Ulacia. El Partit del Treball de les Illes tenia una candidata en segon lloc que era María Luisa Frías.

D'aquestes eleccions podem comentar que veiem un lleu avanç ja que trobem dos partits en els que el cap de llista és una dona, els partits són Organización Revolucionaria de los Trabajadores i Partido Comunista de los Trabajadores, en relació a aquest darrer cal remarcar el fet de que hi ha més dones que homes a la llista per al Congrés. Tot i això cal dir que aquests partits amb més presència femenina no són els més representatius i que tenen més recolzament social. En aquestes eleccions ja trobem dones candidates al Senat però la seva presència és minoritària.

Respecte als resultats d'aquestes eleccions cal dir que a Lloseta va guanyar UCD amb 1.115 vots. (Capó 2002: 174) ²

Any 1982

Les eleccions de 1982 es van convocar el 27 d'agost de 1982 i es van celebrar el 28 d'octubre. Es van presentar els següents partits amb la següent representació femenina al Congrés:

Alianza Popular (Partido Demócrata Popular) comptava amb una dona a la llista, María Valls Bertrand al lloc 5 de 6.

Asociación Política Fuerza Nueva tenia una dona Rosa Fernández Aquilor, al lloc 3 de 6.

Nacionalistes de les Illes-PSM tenia una dona a les seves llistes anomenada Maria Juan Benejam que ocupava el lloc 2 de 7.

Partido Comunista de España (Marxista Leninista) tenia dues dones a les seves llistes, Teresa Lidón Belmonte ocupant el lloc 4 de 6 i Rosario Vizcaino ocupant el lloc 6 de 6.

Partido Comunista Obrero Español (PCOE) tenia una dona, la darrera de la seva llista, al sisè lloc, anomenada Ana Cabelin Duarte.

Partido Socialista de los Trabajadores (PST) sorprèn molt ja que totes les candidates a la llista del Congrés són dones manco un home. Josefina Valentí Sureda, Núria Martí Sato, María Ángeles Tomás Gonzalo, María Mercedes Gascón Blasco i Concepción Tomás Gonzalo.

Unificación Comunista de España (UCE) tenia la seva llista encapçalada per una dona, María del Carmen Mollna Llorca, però a part d'ella hi havia més presència femenina amb Elodia Veracruz Paquer Victoria, en segon lloc, Teresa Furió Ortega ocupant el lloc 4 de 6 i Gema Antonia González Bauset al lloc 6 de 6.

² Veure apèndix taula eleccions generals 1979

Centro Democrático y Social (CDS), Solidaridad Española (SE), Esquerra Mallorquina (EM), Lliga Comunista Revolucionària (LCR), Partido Comunista de España (PCE), Partido Socialista Obrero Español, Unión de Centro Democrático (UCD) i Falange de las JONS no tenien presència femenina a les seves llistes al Congrés.

Respecte al Senat podem dir que Solidaridad Española tenia una dona com a candidata en segon lloc anomenada Magdalena Capllonch. La Lliga Comunista Revolucionària també comptava amb una dona candidata al Senat en primer lloc anomenada Matilde Aragón Gassiot. El Partido Comunista de España també tenia com a primera opció al Senat una dona, Francisca Bosch. Asociación Política Fuerza Nueva també tenia com a primera opció al Senat una dona, Francisca Arallo Santandreu. Alianza Popular tenia com a candidata al Senat per Menorca a Victòria Florit Escriba.

Com podem veure hi ha certs avanços ja que en alguns partits el nombre de dones supera el nombre d'homes i podem trobar dones candidates al Senat, de totes maneres seguim trobant partits amb nul·la presència de dones, curiosament els partits amb més representació, cosa que no ens permet parlar de grans avanços.

A Lloseta aquestes eleccions les va guanyar el PSOE amb 1.160 vots. (Capó 2002: 174) ³

Any 1986

Aquestes eleccions van ser convocades dia 22 d'abril de 1986 i es van celebrar el 22 de juny del mateix any. La presència femenina a les llistes al Congrés és la següent:

Centro Democrático y Social (CDS) tenia presència femenina amb Carme Barceló Ventayol ocupant el lloc 4 de 6.

Coalición Unidad Popular Republicana (CUPR) comptava amb una dona a les seves llistes, María Teresa Lidón Belmonte del PCE, ocupant el lloc 2 de 6.

Mesa para la Unidad de los Comunistas comptava amb María de las Cruces González-Mohino García-Consuegra al lloc 2 de 6 i amb Ángeles Vargas Nieto i Valentina García-Consuegra als llocs 5 i 6.

Partido Obrero Revolucionario de España (PORE) comptava amb tres dones, Josefina Valentí Sureda encapçalant la llista, Isabel Delgado Hernández ocupant el lloc 2 de 6 i Rosa Vivancos Zaragoza al lloc 4 de 6.

Partido Obrero Socialista Internacionalista (POSI) comptava amb una dona, Carmen Reyes Valdés al lloc 6 de 6.

Partido Reformista Democrático (PDR) comptava amb una dona, María Antonia Munar Riutort al lloc 6 de 6.

Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC) comptava amb María Teresa Subira Claramunt al lloc 2 de 6, Ana María Villasclaras Marques al lloc 4 de 6, Guadalupe Sales Portilla al lloc 5 de 6 i Elena Martínez Sánchez al lloc 6 de 6.

³ Veure apèndix taula eleccions generals 1982

PSM Esquerra Nacionalista comptava amb una dona, María Juan Benejam al lloc 2 de 6.

Unificación Comunista de España (UCE) comptava amb Veracruz Poquet Victòria com a cap de llista i amb Maria Pilar Puig Marco i Maria Isabel Huart Peris als llocs 5 i 6 respectivament.

Partido Socialista Obrero Español (PSOE), Coalición Popular (AP-PDP-PL), Falange Española de las JONS i Coalición Electoral Izquierda Unida (CEIU) no comptaven amb presència femenina a les llistes per al Congrés.

Respecte al Senat cal dir que hi havia presència de poques dones. Francoise Espinosa Vaudelin per la Mesa para la Unidad de los Comunistas, María del Carmen López Méndez per el Partido Obrero Socialista Internacionalista, Núria Martí Sato i Josepa Reyes Sánchez per el Partido Obrero Revolucionario de España i Elsa Gluck Rogg candidata al Senat per Eivissa, pel partit Vértice Español Reivindicación Desarrollo Ecológico.

En aquestes eleccions podem veure una certa evolució, ja que tan sols hi ha tres partits que no compten amb cap dona a les seves llistes. Per altra banda, a les llistes del Senat hi ha una presència femenina notable. Cal que ens fixem en un exemple en concret que és el Partit Comunista de Catalunya on hi havia més presència de dones que d'homes.

A Lloseta va guanyar el PSOE amb 1.241 vots. (Capó 2002: 175).⁴

9.2. Eleccions municipals a Lloseta

A continuació analitzarem les candidatures de dones a les eleccions locals de Lloseta. Hem pogut accedir a aquesta informació a partir de les paperetes electorals conservades a l'Arxiu Municipal de Lloseta i a l'Arxiu privat de Pau Reynés Villalonga.

Des de la II República a Espanya no hi havia hagut eleccions per triar democràticament els ajuntaments. Amb l'arribada de la democràcia va ser possible votar els representants del poble entre diferents partits, encara que sent un poble petit no n'hi havia molts.

Respecte a Lloseta, cal dir que al novembre de 1975 Bernat Coll Abrines renuncià a la batllia i el 13 de desembre del mateix any prengué possessió del càrrec Pau Reynés Villalonga. Continua el mateix equip de regidors que hi havia fins al moment fins a 1979, quan es van celebrar les primeres eleccions democràtiques a nivell local. (Capó 2002: 241)

En aquest cas, analitzarem les eleccions de 1979, 1983 i 1987 les darreres encara que no entren dins el nostre marc temporal les analitzarem, ja que ens serà útil per veure si hi ha una certa evolució en la presència femenina a les llistes.

Any 1979

El 26 de gener de 1979 es van convocar eleccions locals que es van celebrar el 3 d'abril. Com hem dit, tractant-se d'eleccions locals no hi ha molta pluralitat de partits:

Partido Socialista Obrero Español (PSOE) no comptava amb cap dona a les seves llistes.

⁴ Veure apèndix taula eleccions generals 1986

Unión de Centro Democrático (UCD) no comptava amb cap dona a les seves llistes.

Unión Democrática Obrera (UDO) comptava amb dues dones a les seves llistes, Francisca Torres Rodríguez al lloc 7 de 12 i Antonia Molina Cuenca al lloc 8 de 12.

Com podem veure, només hi havia tres partits presentats a les eleccions, i dos d'ells no tenien cap candidata a les seves llistes. A més, són els partits amb més força, per tant els més votats. De totes maneres, cal dir que sent les primers eleccions i venint de quaranta anys de dictadura podem considerar lògic que no hi hagi una presència significativa de dones, ja que encara no s'havien superat moltes barreres posades a les dones i la política no era una excepció.

En aquestes eleccions va guanyar UCD amb 1.367 vots i va passar a ser batle Guillem Coll Morro. (Capó 2002: 182). Com és lògic no va entrar cap dona a l'ajuntament ja que la segona força va ser PSOE i la única força que tenia dones a les seves llistes només va aconseguir un regidor i va ser un home ja que les dones ocupaven el lloc 7 i 8 a la llista.⁵

Any 1983

El 9 de març de 1983 es van convocar per segona vegada eleccions locals que es van celebrar dia 8 de maig. A continuació, analitzarem els partits que es van presentar a aquestes eleccions i la presència femenina en elles:

Independents per Lloseta no comptava amb cap dona.

Partido Socialista Obrero Español (PSOE) tampoc comptava amb cap dona.

Unió Mallorquina (UM) comptava amb dues dones a les seves llistes. Magdalena Beltrán Llabrés ocupant el lloc 5 de 11 i Aina Maria Pons Pons ocupant el lloc 7 de 11.

En aquestes eleccions va guanyar el PSOE amb 1.111 vots i va prendre possessió del càrrec de batle Miquel Pons Ramon. Independents per Lloseta va ser la segona força i UM la tercera. En aquest cas tampoc va entrar cap dona a l'ajuntament com a regidora. (Capó 2002: 183)⁶

En aquest cas, es repeteix la tendència anterior, els dos partits amb més vots són els dos que no tenen presència femenina a les seves llistes cosa que ens fa pensar que no hi ha hagut un alt grau d'evolució.

Any 1987

Aquestes eleccions van ser convocades dia 13 d'abril de 1987 i es van celebrar dia 10 de juny. Com amb les dues anteriors, a continuació analitzarem els partits presentats i la seva presència femenina:

Alianza Popular (AP) comptava amb dues dones a les seves llistes, Francisca Ramis Pons ocupant el lloc 5 de 11. Entre els suplents trobem una dona, Margarita Coll Fiol, ocupant el lloc 2 de 3.

Centro Demócrata y Social (CDS) comptava amb una dona a les seves llistes Catalina Mª Fiol Coll, ocupant el lloc 3 de 9. A la llista de suplents trobem una dona ocupant el lloc 2 de 3 anomenada Margalida Ferrer Genestra.

⁵ Veure apèndix taula eleccions municipals 1979

⁶ Veure apèndix taula eleccions municipals 1983

Izquierda Unida (IU) no comptava amb cap dona a les seves llistes.

Partido Socialista Obrero Español (PSOE) en aquestes eleccions ja comptava amb dues dones a les seves llistes, Consuelo F. Mateo Arqués ocupant en lloc 5 de 11 i Maria Bestard Beltran, ocupant el lloc 6 de 11.

En aquestes eleccions va repetir victòria el PSOE amb 1.676 vots, i també repetia com a batle Miquel Pons Ramon. És la primera vegada que trobem presència femenina a l'ajuntament gràcies a que la força més votada va incorporar dones a la seva llista, Consuelo F. Mateo Arqués i Maria Bestard Beltran van entrar com a regidores del PSOE. (Capó 2002: 183).⁷

En aquest cas sí veiem una evolució en relació als dos casos anteriors pel fet que augmenta el nombre de partits encara que només sigui un. Per altra banda, podem dir que és el primer pic que la majoria de partits compten amb dones en les seves llistes, ja que tan sols a un hi ha absència total de presència femenina. També és important fixar-nos en el lloc que ocupen les dones a les llistes, ja que si anteriorment veïem que les dones ocupaven els darrers llocs de la llista, en aquestes eleccions podem veure que es troben en la primera meitat de la llista i tenim un cas d'una dona que ocupa el tercer lloc, cosa que fins al moment no havíem vist. De totes maneres, també cal dir que dues de les dones que hem esmentat ocupaven llocs de suplent, tot i així considerem que són les eleccions a les quals més progrés podem veure.

10. Les dones a la *Revista de Lloseta*

La *Revista de Lloseta* es va començar a publicar l'any 1983, la primera entrega es va fer al desembre d'aquest any. És una revista que es dedica a donar informació sobre el poble, de diversa tipologia com per exemple política, social, humorística i sobretot hi té una presència molt important l'esport i en concret el futbol. Avui en dia es continua publicant cada mes. El director de la revista és Pau Reynés Villalonga i ho ha estat des de la primera publicació fins a dia d'avui. Cal dir, que aquesta revista forma part de l'Associació de Premsa Forana de Mallorca. Du més de 35 anys editant-se i més de 460 números publicats.

A continuació, farem una anàlisi de les notícies relacionades amb dones que més ens han cridat l'atenció dels números publicats entre 1983 i 1986.

Any 1983

En aquest primer any que analitzem sobre la *Revista de Lloseta* trobem dues notícies interessants sobre l'oci al poble. En primer lloc, tenim una informació referida a l'oci per als joves del poble. Ens trobem davant un fragment del número 1 de la *Revista de Lloseta*, del mes de desembre de l'any 1983. En aquest cas ens parla del Club Juvenil l'Auba, que es dedicava a l'entreteniment dels joves del poble. No parla en cap moment de separació de sexes sinó de la total integració de nins i nines per fer les mateixes activitats. Això ens mostra que s'estaven superant les barreres de l'educació i també de l'oci separat per sexes que

⁷ Veure apèndix taula eleccions municipals 1987

havia imperat durant el franquisme, per tant en aquest moment les nines podien fer les mateixes activitats, d'oci en aquest cas, que els nins cosa que anteriorment no es podia fer.⁸

En segon lloc, trobem un anunci d'una activitat d'oci per a persones adultes. Aquesta propaganda del Cine Club de Lloseta també pertany al primer número publicat de desembre de 1983. En aquest cas, s'anuncia la projecció d'una pel·lícula estrenada l'any 1981 i amb el títol *La mujer de al lado* l'argument de la qual és el retrobament d'un home i una dona, que havien tingut una història anteriorment i encara que en el moment del retrobament tots dos estan casats es tornen a veure immersos en una història d'amor. La projecció d'aquesta pel·lícula ens diu que es van començar a naturalitzar aquestes situacions que durant el franquisme havien estat delictes d'adulteri i molt més penat social i legalment en el cas de les dones.

Podem dir que, en aquesta primera etapa no hi ha notícies significatives sobre dones, de fet, aquestes notícies no estan relacionades directament amb elles però sí ens poden ajudar a veure quina era la situació del moment.⁹

Any 1984

Seguint amb la tònica anterior de les notícies d'oci, la primera que tenim en aquest any a diferència de l'anterior que donava la sensació d'una nova època amb més coexistència entre nins i nines ara podem veure que en certes activitats no era així, que encara hi havia una creixent diferència entre activitats considerades per homes i per dones, sobretot a mesura que els nins i nines es feien grans. La notícia a la qual ens referim correspon al número del mes d'abril de l'any 1984. En aquest cas a diferència de l'anterior del club d'oci per nins i nines veiem una informació sobre una tirada amb escopetes d'aire comprimit, en concret una competició, podem veure en aquesta diferents categories segons l'edat però podem observar pels noms i per la fotografia que no hi consta cap dona, per tant podem dir que si bé ja feia uns anys que hi havia democràcia i s'anava avançant a nivell legislatiu amb la igualtat entre homes i dones a nivell social, encara hi havia segons quins àmbits en els quals les dones no hi tenien presència per l'educació que havien rebut i pels rols de gènere que imperaven en la societat.¹⁰

Tot i la diferenciació que acabem d'advertir, a continuació hem de tractar una altra notícia, aquesta vegada referent a l'educació o millor dit a la coeducació a l'escola pública de Lloseta. En aquest cas podem veure un reportatge del número del mes de juliol de l'any 1984. Podem veure unes fotografies referides al final de curs del col·legi mixt de Lloseta. Abans de l'arribada de la democràcia l'ensenyament a Lloseta estava diferenciat en escoles de nins i escoles de nines fins que a l'any 1976 es van començar les obres de l'escola pública i mixta Es Puig, que es va posar en funcionament definitivament l'any 1979. Això suposa un contrapunt amb l'època franquista on es va apostar per una educació diferenciada per nins i nines.¹¹

⁸ Veure imatge a l'apèndix

⁹ Veure imatge a l'apèndix

¹⁰ Veure imatge a l'apèndix

¹¹ Veure imatge a l'apèndix

Els mesos d'estiu ens han deixat veure una clara diferenciació entre el que es podia mostrar del cos d'una dona i el que no. Estem parlant d'una imatge que pertany al número del mes d'agost de 1984, a la portada hi trobem dones amb la part de dalt del cos descoberta cosa que crida l'atenció, ja que en temps del franquisme no hagués estat possible treure una portada amb aquesta imatge degut a la censura imperant. Cal dir que aquesta portada no significa un avanç, ja que si bé hi ha presència de dones el que s'està fent amb elles és una cosificació total, ja que la imatge es troba sota el títol "Olé, olé.... verano" i podem veure una caricatura d'un home al costat, el que ens fa veure avui en dia que la intenció amb la qual es publica aquesta imatge és totalment masculista.¹²

En contrapunt total a la portada anterior, en aquest cas ens trobem una notícia del mes d'octubre de l'any 1984 en la que s'anuncia una exposició de l'escultora mallorquina Remigia Caubet, que es va celebrar a les festes patronals de Lloseta l'any 1984. Ens resulta interessant, ja que no hem trobat moltes notícies referents a dones importants i pareix que Caubet tenia un cert reconeixement en el món de l'art. El fet que a Lloseta es fes una exposició seva durant les festes ens ha paregut molt interessant, en aquest cas a diferència de l'anterior la presència femenina si suposa un avanç.¹³

Any 1985

Les notícies que anem a comentar a continuació sobre la *Revista de Lloseta* sí que ens mostren una certa imatge d'avanç respecte al que hem vist anteriorment. Ens parlen directament de dones i recalca la seva professió.

En primer lloc tenim una entrevista, feta el març de 1985, a Nacha Vidal, la nova comare del poble. Pot resultar en un principi positiu el fet que una dona jove exercís una feina per a la qual havia estudiat, per tant podem veure la diferència entre el moment del que parlem i la dictadura on les dones tenien molt més difícil l'accés a l'educació i sobretot a estudis superiors. En el que ens hem fixat més és en el titular on es refereix a la comare com a "jove i guapa" el que ens diu molt sobre la situació i el concepte que es tenia de les dones, que encara que fossin professionals se les seguia jutjant pel seu físic.¹⁴

En segon lloc, hem de comentar una notícia que pertany al número de setembre de 1985. En aquest número s'inclou l'homenatge a la vellesa. Cal dir que hi ha una sèrie de persones destacades a les qual es fa una menció especial, entre aquestes persones només trobem una dona, Isaura Belloso que va ser Delegada fins a 1971. En aquest cas de nou podem veure una dona destacada per exercir la seva professió.¹⁵ En l'any anterior hem vist a l'escultora Remigia Caubet. En aquest cas veiem una notícia del mes d'octubre de 1985. És una de les poques notícies que parlen d'una dona reconeixent-li mèrits, en aquest cas ens parla de Margarita Moyà, pintora llosetina. De totes maneres cal destacar que a diferència

¹² Veure imatge a l'apèndix

¹³ Veure imatge a l'apèndix

¹⁴ Veure imatge a l'apèndix

¹⁵ Veure imatge a l'apèndix

d'altres notícies referides a homes, no compta amb una pàgina sencera sinó que l'intercalen amb altres notícies.¹⁶

Any 1986

En un primer moment les notícies que comentem de l'any 1986 segueixen amb la tònica de l'any anterior referent a la presència de dones treballadores a la revista. Ens trobem davant un anunci publicat al número del mes d'abril de l'any 1986. En aquest cas és un anunci d'un curset de primers auxilis i el que ens crida l'atenció és que l'imparteix una doctora. Ens pareix curiós, ja que en cap dels números de la revista que hem mirat d'entre els anys 1983 i 1986 hi consta cap doctora en les guàrdies anunciades.¹⁷

Per acabar hem de parlar de la portada del mes d'agost de l'any 1986, que trenca un poc amb la tònica que comentàvem fins ara de les notícies parlant de dones i les seves professions i mèrits. Podem veure que és una portada absolutament masculista que per l'humor de l'època es considerava graciosa. A través d'aquesta portada ens podem acostar més a la concepció que es tenia de les dones, com hem vist anteriorment a l'entrevista a la comare del poble, es valorava més a les dones pel seu físic que per allò que realment eren. En aquest cas s'empra una fotografia d'una dona nua simplement per contar un "acudit", el que ens deixa veure la gran cosificació que tenia el cos de la dona.¹⁸

Consideracions sobre la presència de les dones a la *Revista de Lloseta*

Hem de dir que no ens hem pogut centrar, en tots els casos, en notícies referents a dones com a tal, simplement perquè no n'hi ha tantes com per fer-ho. Per tant, ens hem centrat també en analitzar notícies o apartats que ens puguin dir alguna cosa sobre la situació de les dones encara que no ens xerrin directament d'elles. Per exemple, l'anunci de la pel·lícula, no ens dona informació directament sobre cap dona important, però sí ens deixa veure un poc la situació de les dones, normalitzant una situació que abans hagués estat impossible.

Seguint amb aquesta línia farem un repàs a com apareixen les dones i quin paper tenen al llarg dels números que hem analitzat de la revista. Hem de dir que, com era d'esperar, hi ha moltes més notícies dedicades als homes, per exemple, en el tema de l'esport, a Lloseta era i segueix sent molt important l'equip de futbol del poble i per tant hi ha moltes notícies dedicades a aquesta qüestió. Les dones no podien participar en l'equip, per tant ja hi ha moltíssima menys presència femenina degut a aquest fet.

Si bé és cert que en els anys que ens trobem ja podem veure notícies en les quals ens parlen de nins i nines en conjunt com per exemple l'escola mixta, obres de teatre, concursos de carnaval, etc. en general el paper de la dona és molt secundari, la majoria de vegades que veiem anomenada una dona és per una qüestió complementària, per ser la dona o la viuda de, quasi sempre. Per altra banda també, com hem pogut veure, es fan moltes referències a les dones en un sentit de burla, per suposadament fer humor però resulta desencadenar en masclismes.

¹⁶ Veure imatge a l'apèndix

¹⁷ Veure imatge a l'apèndix

¹⁸ Veure imatge a l'apèndix

Per finalitzar, cal esmentar dos aspectes importants d'absència femenina. En primer lloc, en cap dels volums dels tres anys que hem analitzat hem vist cap dona doctora a les publicacions de les guàrdies dels metges al poble. Tampoc hem apreciat molta presència femenina en l'equip que formava part de la redacció i edició de la revista entre els anys 1983 i 1986, havent-hi només una dona, Antonia Massanet, encarregada de la composició de textos.

En conclusió, cal dir que la imatge que podem veure de la dona a través de la *Revista de Lloseta* és una imatge encara ancorada en el passat de la dictadura franquista, en la que les dones eren més valorades per tots els aspectes menys pel que realment havien de ser-ho.

11. Fonts orals

11.1. Antònia Crespí Campins

Antònia Crespí va néixer l'any 1958 a Lloseta en el si d'una família normal per a l'època, una família que no cridava l'atenció. Li deien de Ca'n Corró. El seu pare era pagès i la seva mare sabatera. N'Antònia va créixer a una família d'idees conservadores i tradicionals on quasi mai es parlava de política, ja que per el moment no convenia fer-ho. També eren una família tradicional respecte als costums. Ella tenia un germà gran que sempre va ser tractat de manera diferent a ella pel fet de ser home.

N'Antonia va estudiar a l'escola de monges i posteriorment a una professora per nines a Lloseta. Després va anar l'Institut Berenguer d'Anoia a Inca rondant l'any 1970 on hi va cursar els quatre anys de batxiller però després no va poder continuar, ja que a casa seva consideraven que ella no podia estudiar més que el seu germà. Finalment va acabar estudiant mecanografia i càlcul a una acadèmia d'Inca i va començar a fer feina a una fàbrica anomenada "Las Violetas" a Lloseta. Allà estava a l'oficina, on tot eren dones i al magatzem també, ja que aquestes feines es consideraven aptes per les dones. Els llocs de responsabilitat els ocupaven sempre els homes.

Sobre les diferències de tracte amb el seu germà i amb els homes en general n'Antònia ens conta que eren abismals. A casa seva ella sempre havia de fer net i ajudar a la seva mare, cosa que mai va fer el seu germà. En general, les nines sortien molt menys i de manera molt més restrictiva que els nins i si es volien divertir moltes vegades ho havien de fer d'amagat.

Respecte al moment de la transició n'Antònia ens conta que recorda l'ambient d'alegria que hi havia però la por també a manifestar-la. Recorda que hi va començar a haver molta vida al poble, que la gent sortia més i estava en general molt més contenta. Ja els anys anteriors a la mort de Franco es notava la voluntat d'un canvi. Per la seva banda, els joves tenien molta consciència sobre el tema. Volien aconseguir més drets, sabien que volien tenir dret a votar i a decidir, no volien un règim imposat, recorda especialment el Referèndum sobre la Constitució de 1978 com un moment gratificant veient com la gent podia votar una cosa tan important per l'esdevenir del país. Ja es començava a parlar de temes dels quals abans no es podia parlar com per exemple el feminisme o la llengua, temes per als quals hi va haver manifestacions els primers anys de democràcia i a les que n'Antònia va assistir. Respecte a la política del

moment ens conta que era un moment d'efervescència, es van legalitzar els partits polítics i la gent es sentia més representada podent votar aquell partit amb el qual compartia idees. Les coses anaven molt ràpid, la gent volia passar pàgina i oblidar aquells anys tan obscurs, n'Antònia ho descriu com si "haguessin donat permís a la gent per gaudir la vida".

Ja de gran n'Antònia va decidir estudiar quiromassatge i naturopatia, ja que ella sempre havia volgut ser infermera però el seu pare no la va deixar estudiar. Amb 33 anys va cursar aquesta carrera i és al que es dedica avui en dia. N'Antònia ens conta que amb la perspectiva dels anys veu que van ser moments en els quals va tocar lluitar per allò que les dones volien, per fer-se valer i demostrar que no eren menys que els homes, volien una vida millor que la que havien tingut les seves mares. Reconeix que té molta sort, ja que ella va poder lluitar i dir el que ella trobava però hi va haver moltes al·lotes, sobretot immigrants, que mai van poder dir el que trobaven ni lluitar per allò que volien.¹⁹

11.2. Concepción Herrera Muñoz

Concepción Herrera va néixer l'any 1956 a Antequera (Màlaga). Allà vivia amb la seva família a un "cortijo", on el seu pare es dedicava al camp i la seva mare a la casa, també tenia un germà petit. Ens conta que anaven a l'escola, per suposat a escoles diferenciades. Na Concepción anava a una escola de monges on es dedicaven gran part del temps a resar i passar el rosari, ens conta que allà eren molt religiosos, fins i tot ella va combregar vestida de monja. En aquells moments ella no era conscient de la situació del país, no es plantejava la situació política d'Espanya tot i que ens diu que va viure situacions com la venda d'estraperlo o la misèria viscuda per moltes famílies que ara amb el temps pot veure que es devien a la dictadura però que en aquell moment no n'era conscient.

L'any 1965, quan ella tenia nou anys, tota la seva família va venir a Mallorca i van anar a viure a Lloseta. La vida a Mallorca donava més oportunitats que a la Península i per això van decidir venir, ja tenien coneguts aquí el que va fer molt més fàcil aquesta vinguda. Na Concepción ens conta que no va ser fàcil el procés d'adaptació aquí sobretot per ella i pel seu germà, ja que eren nens petits que no entenien molt bé perquè havien de partir de casa seva on tenien la seva escola i els seus amics, però mai van protestar i van fer el que van dir els seus pares. Aquí van notar discriminació per part de la població mallorquina, ja que els "forasters" no sempre eren ben rebuts. Finalment, es van integrar perfectament amb la gent del poble i avui en dia hi segueixen vivint.

Sobre la discriminació pel fet de ser dona na Concepción ens conta que va patir la discriminació normal per a l'època. A casa sí que hi va haver diferències amb el seu germà, les nines no podrien sortir tant i fins i tot ella havia d'anar al cinema a Inca d'amagat perquè no li deixaven anar-hi i al seu germà sí, també el deixaven sortir fins més tard, ens conta. Va patir la discriminació social normal en aquell moment, ja que les dones no podien fer coses tan simples com anar als bars del poble, coses que avui en dia ens semblen tan lògiques en aquell moment estaven mal vistes.

¹⁹ Veure entrevista completa a l'apèndix

A Mallorca va continuar els seus estudis a l'escola de monges de Lloseta però als catorze anys, acabats els estudis va haver de deixar d'estudiar, ens conta que això no li va saber greu perquè no li agradava estudiar i tanmateix no volia seguir fent-ho però també ens confessa que creu que si hagués volgut tampoc hauria pogut, a casa seva tots eren molt conscients que havien de posar-se a fer feina tan aviat com poguessin. El seu germà tampoc va continuar els seus estudis i es va posar a fer feina a una fàbrica de sabates. Na Concepción va treballar un o dos anys cuidant un nen petit i després va passar a fer "cortes" a casa seva, cosa a la qual es dedicaven pràcticament totes les dones que feien feina en aquell moment. Lògicament aquell temps va fer feina sense segur de feina i aquells anys no li conten com a anys cotitzats. Va seguir amb aquesta feina tota la seva vida però va canviar de casa a seva a una fàbrica anomenada Ca'n Català.

Sobre la transició ens conta que era conscient que era un moment important. Va veure l'anunci de la mort de Franco per la televisió i sentia xerrar-ne pel carrer però a casa seva no li deixaven xerrar-ne. De totes maneres, ens confessa que no entenia molt bé el que estava passant, sabia que era un moment important, ja que per la televisió donaven notícies de manifestacions i protestes, però no era molt conscient de perquè i creu que tampoc ho eren molt a la seva família. Sí que recorda millor l'intent de cop d'estat de 1981 que va ser un moment de gran confusió.

Sobre la situació social del moment sí que ens diu que es veia que hi havia més vida en general, que la gent viatjava més i aquí venien molts turistes, en general creu que la vida va millorar.²⁰

11.3. Francisca Villalonga Mateu

Francisca Villalonga va néixer l'any 1955 a Lloseta. La seva família es dedicava a la fàbrica de xifons que tenien. Na Francisca descriu la seva vida com una vida normal, anava a escola a les monges a Lloseta, més tard va anar a una acadèmia a Inca i posteriorment a l'institut. Tenia un germà amb el qual ens diu que sempre va tenir diferències de tracte, ja que ella havia d'ajudar a la seva mare a fer les feines de casa i el seu germà no ajudava mai. Ella no es queixava davant aquesta situació però de totes maneres això no vol dir que no li paregués injusta. Igualment que ella patia desigualtat respecte al seu germà ens diu que a la societat en general també hi havia desigualtats, com per exemple que les dones no podien fer les mateixes coses que els homes, coses tan simples com anar a prendre un cafè a un bar.

Sobre la situació política del país na Francisca ens conta que no va ser del tot conscient que vivia en una dictadura fins que va anar de visita a França, ja que la seva mare era immigrant francesa. Una familiar d'allà va resultar ser professora d'espanyol i se'n va dur na Francisca a l'escola on impartia classes, allà les alumnes li demanaven com es sentia amb la política del seu país i com era viure en una dictadura, ella no sabia que contestar, ja que no n'era molt conscient de tot allò, per tant aquest viatge a França li va fer obrir els ulls. També perquè va coincidir amb el moment del maig del 68 i va notar el rebuig dels països europeus al règim franquista.

²⁰ Veure entrevista completa a l'apèndix

Na Francisca va fer una cosa que no van fer moltes dones de la seva generació que va ser estudiar una carrera, concretament la carrera d'història, que va començar a estudiar a principis dels anys setanta per tant al moment del final de la dictadura. Ens conta que no es parlava pas de política, ja que era un moment delicat, on es veia que tot allò es podia acabar prest. La reacció a què ella estudiés no va ser bona per a tothom, en aquell moment la consideració que es tenia d'una dona que estudiava era que no volia posar-se a fer feina, però a na Francisca això li va ser sempre igual, ella volia estudiar i és el que va fer.

Sobre el moment de la transició, ens conta que tothom estava molt expectant per veure el que passaria. Ja hi havia veus que es manifestaven a favor de la democràcia com Luis Llach amb la cançó "L'estaca" i també manifestacions a favor de la democràcia. Per na Francisca va ser admirable que els polítics del moment s'entenguessin de la manera que ho van fer, ja que personalitats tan diferents com Carrillo i Fraga es van posar d'acord pel futur del país. Sobre aquest moment al poble na Francisca recorda alegria però por a manifestar-la, diu que al principi no se'n parlava molt però arran de la legalització dels partits i dels primers mítings com també del referèndum de la Constitució la gent va començar a opinar sobre la situació que es vivia.

Respecte als canvis per a les dones na Francisca creu que de cada vegada es van poder expressar més i ser considerades iguals persones que els homes. Es va començar a veure bé que les dones treballassin fora de casa, cosa que abans era impensable. Podem dir que va canviar la idea que es tenia de les dones, ja que abans una dona que feia feina fora de casa era considerada d'una manera molt dolenta perquè es pensava que abandonava la seva família, però arran del canvi que va suposar la transició es va començar a veure les dones que ho feien com a dones modernes i espavilades, per tant va desaparèixer la idea que l'home era el que havia de dur els diners a casa. Per altra banda, es va començar a parlar de l'avortament i els anticonceptius, cosa que abans era impensable.

Na Francisca ha fet feina des de l'any 1981 a l'escola Sant Josep Obrer a Palma i confessa que sempre ha estat orgullosa d'haver triat estudiar i lluitar pel que ella creia que era just per a les dones.²¹

11.4. Margalida Fiol Ramón

Na Margalida Fiol va néixer l'any 1936 a Lloseta, en el si d'una família humil de sabaters. A casa seva eren cinc, els seus pares, els seus dos germans i ella. Sent l'única nina va notar diferències de tracte amb els seus germans. Sempre era ella qui ajudava a la seva mare a fer les feines de la llar. Encara que a dia d'avui pugui veure que això era completament injust al moment no ho pensava, fins i tot ens confessa que no li sabia cap greu fer-ho perquè li agradava molt cuinar i fer les feines que la seva mare li manava. Sobre la seva infància recorda anar a l'escola de nines de Lloseta on tenia una professora de Palma. Na Margalida encara conserva el llibre amb el qual aprenia les lliçons a classe. Era un llibre on hi havia resumits tots els sabers considerats importants al moment. A part de les lliçons que aprenien amb el llibre i les explicacions de la mestra dedicaven gran part a resar i anar a missa.

²¹ Veure entrevista completa a l'apèndix

Respecte al tema de les diferències entre homes i dones na Margalida ens conta que eren molt presents a la societat. Les dones estaven a casa seva mentre que els homes podien sortir sempre que volien i anar al bar, cosa que en les dones estava molt mal vista. A mesura que va créixer na Margalida va notar més les diferències en aquest sentit amb els seus germans. Ella no podia sortir tant com ells i passava la major part del temps a casa amb la seva mare. Encara que ens conta que mai es va queixar ni va viure malament aquesta situació perquè sabia que allò era el que tocava ens confessa que sí que hi va haver un aspecte que li va afectar més i va ser el tema de l'educació. Quan na Margalida va fer catorze anys el seu pare va considerar que ja era hora d'aprendre un ofici davant el convenciment que no era necessari que les nines estudiessin tant. Llavors va anar a casa d'una sabatera durant un any i mig que li va ensenyar la professió a la qual ha dedicat tota la seva vida.

Els records que na Margalida té sobre la dictadura són referents a la por que es vivia, dins la seva mateixa família es va viure la repressió, ja que el seu pare va ser empresonat a Can Mir després del cop d'estat de l'any 1936, per tant mai en va sentir xerrar molt a casa. Del que sí que era conscient és que molts dels homes que es van endur amb el seu pare no van tornar, i també es sabia que molts s'havien amagat per por a les represàlies. Parlant de la dictadura na Margalida ens confessa que ella mai va ser l'ideal de dona que esperava el règim franquista. L'any 1971, ja casada, amb dues filles i animada pel seu home es va treure el carnet de conduir i va començar a fer feina fora de casa a una fàbrica a Inca repartint pell per fer "cortes" a dones de Lloseta, Biniamar i Sa Pobla que feien feina a casa seva. Per tant, mai va estar dedicada íntegrament a la llar i la família com predicava el règim.

Damunt el tema de la mort de Franco i del procés de transició ens explica que recorda que hi havia més nirvis que alegria perquè no es sabia exactament el que passaria a partir d'aquest moment, però seguint amb la tònica general a casa seva mai se'n va parlar molt d'aquest tema. El que sí que ens diu és que recorda veure els primers mítings i les primeres notícies sobre la reforma política i el referèndum per la nova Constitució. Ens confessa que sabia que aquell moment era important, però que creu que no n'era del tot conscient. Segons ens conta els canvis que va notar més van ser lògicament els que tenia més a prop com el canvi de batle a Lloseta, ja que sobre les protestes i manifestacions feministes es va mantenir bastant al marge, des del seu punt de vista això va ser degut a haver nascut a una altra generació i fins i tot no entendre moltes de les reivindicacions feministes. No entenia com funcionaven els anticonceptius o com es podia dur a terme un avortament, ens diu que per ella totes aquestes qüestions eren impensables.

Sobre el canvi que va suposar aquest procés per a les dones ens explica que ella en primera persona no ho va viure tan evident, ja que ella anteriorment ja feia coses que moltes dones no feien com fer feina fora de casa. Tot i així, considera que sí que va ser un vertader canvi per moltes dones amb la normalització de la feina fora de casa o la llei de divorci que va suposar l'alliberament de moltes dones. Per tant, en conjunt considera que sí va ser un moment de canvi molt important per la seva situació.²²

²² Veure entrevista completa a l'apèndix

12. Conclusions

La principal hipòtesi del nostre treball era demostrar el canvi que hi va haver per la vida de les dones pel fet del pas de la dictadura franquista a la democràcia mitjançant el procés que anomenem transició.

En primer lloc, cal recalcar que al moment de la transició va ser quan va emergir un moviment feminista fort i decidit que va veure l'oportunitat per fer valer les seves reivindicacions i denunciar la repressió que havien patit especialment les dones durant la dictadura. Ens ha sorprès molt que hi hagués tanta consciència per part de les dones del que volien i el que no, cosa que ens demostra que l'educació franquista no va funcionar amb èxit total, ja que no va poder evitar que les dones pensessin per elles mateixes i que no es conformessin amb el paper passiu que se'ls atorgava. Gràcies a aquestes reivindicacions van ser possibles moltes lleis de les quals avui en dia les dones podem gaudir. També van ajudar a posar les bases per a la Constitució de 1978, que reconeix la igualtat jurídica entre homes i dones o el dret de no discriminació per raó de sexe.

Respecte al nostre cas d'estudi particular, el poble de Lloseta, cal dir que també veiem aquesta evolució. En el tema de la política comencem veient una presència femenina mínima, però que arriba a augmentar amb el pas del temps. Les dones van començar a estar presents en àmbits en els quals anteriorment era impensable. Per altra banda, *La Revista de Lloseta* ens deixa les dues cares de la moneda, per una part podem veure que es reconeix a certes dones per la seva trajectòria laboral com metgesses o pintores, però per altra ens deixa veure la concepció que es tenia encara de les dones com un element de cosificació i burla en alguns casos.

És molt interessant comentar els testimonis orals de dones que hem pogut tenir al nostre treball. Han estat testimonis pareguts en alguns temes, encara que tinguin diferència d'edat. Totes coincidien en el fet que les dones eren considerades inferiors als homes i que no podien fer certes coses que avui en dia tenim molt normalitzades, totes van notar diferències de tracte a la família i a la societat pel fet de ser dones i totes en certa manera se n'adonaven d'això. El que sí que hem pogut veure és que les dones mallorquines més joves eren les més conscients de les reivindicacions que es feien. El fet de pertànyer a una altra generació o ser immigrant feia que no es tingués tanta consciència del que estava passant i no s'involucressin tant en les protestes i reivindicacions. Així i tot, totes coincideixen en que arran del procés de transició la situació de les dones va canviar i van començar a tenir més drets i llibertats.

En conclusió, podem dir que la transició va suposar molts canvis a nivell jurídic, però també per la mentalitat que es tenia respecte a les dones. Es van començar a veure com persones iguals que els homes que sabien el que volien i lluitaven per aconseguir-ho. Es va arribar a un moment en el qual les dones van deixar clar que no estaven conformes amb el paper el qual se'ls havia donat i van decidir canviar-lo per elles mateixes. Tot això ens deixa més que clar que la situació de les dones va canviar en tots els sentits.

En darrer lloc, havent fet aquest treball, podem assegurar que cal estudiar els fets des d'una perspectiva de gènere, ja que les dones hem estat molt importants en la història.

13. Bibliografia i fonts

Bibliografia

- Bayón Iglesias, Javier i Folgueira Lombardero, Pablo (2009). “Breve acercamiento a la transición española”. *Tiempo y sociedad*. 1: 53-61.
- Bibiloni Amengual, Andreu (2005). *La Construcció D'un Poble. Lloseta i Les Migracions Durant El Segle XX*. Palma de Mallorca: Edicions Cort.
- Blanes Camil·la i Marimon, Antoni (1998). “Altres moviments socials: feminisme i pacifisme”. *Dins Història de Mallorca. Volum III (1975-1998)*. Palma: Editorial Moll. 293-295.
- — (1998). *Història de Mallorca. Volum III. (1975-1998)*. Palma: Editorial Moll.
- Bosch Fiol, Esperanza i Ferrer Pérez, Victòria (1997). *El model de dona a la Secció Femenina: implantació a les Illes Balears: 1939-1975*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- Capó Villalonga, Jaume (2002). *Història de Lloseta. Volum V*. Lloseta: Jaume Capó Villalonga.
- Casasnovas Camps, Miquel Àngel i Ginard Féron, David (2006). *L'època contemporània a les Balears: 1780-2005*. Palma: Edicions Documenta Balear.
- Cuenca Gómez, Patricia (2008). “Mujer y Constitución: los derechos de la mujer antes y después de la Constitución Española de 1978”. *Universitas. Revista de Filosofía, Derecho y Política*. 8: 73-103.
- Cuesta Bustillo, Josefina (2003). *Historia de las mujeres en España: siglo XX*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- Fernández Jiménez, María Antonia (2008). *Pilar Primo de Rivera: el falangismo femenino*. Madrid: Síntesis.
- Gallego Méndez, María Teresa (1983). *Mujer, falange y franquismo*. Madrid: Taurus.
- Garrido González, Elisa (1997). *Historia de las mujeres en España*. Madrid: Síntesis.
- Manrique Arribas, Juan Carlos (2003). “La Educación Física femenina y el ideal de mujer en la etapa franquista”. *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*. 10: 83-100.
- Marimon Riutort, Antoni i Rodríguez Branchat, Rosa (2004). “La transició (1975-1978)”. *Dins Història de les Illes Balears Volum III: Del segle XVIII borbònic a la complexa contemporaneïtat*. Barcelona: Edicions 62. 397-413.
- Moraga García, María Angeles (2006). “La igualdad entre mujeres y hombres en la Constitución de 1978”. *Feminismo/s*. 8: 53-70.
- Nash, Mary (2014). “Nuevas mujeres en la transición. Arquetipos y feminismos” *Dins Femenidades y masculinidades: arquetipos y prácticas de género*. Madrid: Alianza Editorial. 189-216.
- Paredes Alonso, Francisco Javier (2008). *Historia Contemporánea de España: siglo XX*. Barcelona: Ariel.
- Payeras Femenias, Miquel (1999). *Les utopies esvaïdes. Crònica política de la transició democràtica a les Illes Balears (1974-1978)*. Palma: Edicions Cort.
- Rey Martínez, Fernando (2017). “Igualdad y prohibición de discriminación de 1978 a 2018”. *Revista de derecho político*. 100: 125-171.

- Reynés Villalonga, Pau (1981). *Lloseta: l'evolució d'un poble*. Lloseta: Pau Reynés.

- Serra Busquets, Sebastià coord. (2000). *El segle XX a les Illes Balears. Estudis i cronologia*. Palma: Edicions Cort.

- Verdugo Martí, Vicenta (2012). “El moviment feminista i la transició democràtica espanyola” Dins *Dona i lluita democràtica al segle XX*. Palma: Documenta Balear. 213-249.

- Vicente Villanueva, Laura (2015). “Mujeres libres/libertarias en la transición española”. *Libre pensamiento*. 84: 62-71.

Fonts

Arxiu Municipal de Lloseta

Arxiu Privat Pau Reynés

Revista de Lloseta

Fonts Orals

Antonia Crespí Campins. Entrevista realitzada dia 4 d'abril de 2019.

Concepción Herrera Muñoz. Entrevista realitzada dia 10 d'abril de 2019.

Francisca Villalonga Mateu. Entrevista realitzada dia 16 d'abril de 2019.

Margalida Fiol Ramón. Entrevista realitzada dia 3 de maig de 2019.

14. Apèndix

Eleccions Generals a Diputats, 1977

Pel R.D. 679 del 18 del mes d'abril de 1977, es convocaren eleccions generals a diputats i el dia senyalat fou el 15 de juny del mateix any i dia feiner.

Resultats a Lloseta:

Electors:	2.673
Abstenció:	276
Votants:	2.397

Els vots vàlids quedaren repartits així:

UCD:	1.248
PSOE:	489
PP:	200
PCE:	121
PSM:	70
Altres:	214
Blancs:	7

1: taula eleccions generals 1977. Font: Capó Villalonga, Jaume (2002). *Història de Lloseta*, pàgina 172-173.

Eleccions generals a Diputats i Senadors, 1979

Pel R.D. 3073, 29 de desembre de 1978, es convoquen eleccions generals. Es celebraren, el dia 1 de març de 1979, dia feiner.

Resultats a Lloseta per a diputats:

Electors:	2.943
Abstenció:	614
Votants:	2.329
Vàlids:	2.297
CDS:	---

IU:	160
PP:	129
PSM:	90
PSOE:	722
UCD:	1.115

Resultats a Lloseta per a Senadors de Mallorca

Albertí Picornell J. (UCD):	1.123
Zaforteza Calvet J. (UCD):	1.018
Mir Mayol G. (PSOE):	691
Oliver Massutí M. (PSOE):	710
Barceló Obrador D. (CD)	108
Lafuente López J. M ^a . (CD)	109
Vilchez Carreras J. (PCE):	153
Planells Lavilla V. (PCE):	179

2: taula eleccions generals 1979. Font: Capó Villalonga, Jaume (2002). *Història de Lloseta*, pàgina 173-174.

Eleccions generals a Diputats i Senadors, 1982

Pel R.D. 2057 de 27 d'agost de 1982, es convoquen eleccions generals per a diputats i senadors. Es celebraren, el 28 d'octubre, dia feiner.

Els resultats a Lloseta per a diputats:

Electors:	3.003
Abstenció:	297
Votants:	2.706
Vàlids:	2.579
PSOE:	1.160
P.P.:	791
UCD:	388
CDS:	136

Les candidatures d'altres partits no arribaren a 100 vots.

Els resultats a Lloseta per a senadors.

Ramis Rebassa A. (PSOE)	1.170
Sánchez-Cuenca F. (PSOE)	1.154
Ribas de Reyna J. (AP-PDP)	767
Verger Pocoví J. (AP-PDP):	765
Zaforteza Calvet J. (UCD)	389
Forcades Juan A. (UCD)	386
Fuster Lareu J. (CDS)	127
Esteban Fabra R. (CDS)	124

Les candidatures d'altres partits no arribaren a 100 vots

Sigles:

AP-PDP=Aliança Popular-Partit Demòcrata Popular

CDS= Coalició Demòcrata Social

Les altres sigles són òbvies per conegudes.

3: taula eleccions generals 1982. Font: Capó Villalonga, Jaume (2002). *Història de Lloseta*, pàgina 174-175.

Eleccions generals a Diputats i Senadors, 1986

Per R.D. 794 de 22 d'abril de 1986, es convoquen eleccions generals per a diputats i senadors. Es celebraren, el 22 de juny, dia festiu. Els resultats a Lloseta per a diputats.

Electors:	3.309
Votants:	2.619
Abstenció:	690
Vàlids:	2.591
PSOE:	1.241
PP:	773
CDS:	288
UM:	140

Les candidatures d'altres partits no arribaren a 100 vots.

Els resultats a Lloseta per a senadors.

Alfonso Sarmiento E. (PSOE):	1.194
Garcías Coll A. (PSOE):	1.161
Buades Fiol A. (CP):	744
Ribas de Reyna J. (CP):	736
Obrador Siquier A. (CDS):	245
Pont Estelrich B. (CDS):	225

Coll Llompart S. (PRD): 119

Pons Santre A. (PRD): 110

Les candidatures d'altres partits no arriben a 100 vots.

Sigles:

CP=Coalició Popular

PRD=Partit Reformista Democràtic

4: taula eleccions generals 1986. Font: Capó Villalonga, Jaume (2002). *Història de Lloseta*, pàgina 175-176.

1979

Pel R.D. 171 de 26 de gener de 1979, es convoquen eleccions locals. Aquestes es celebraren, el 3 d'abril, en dia feiner. Els resultats a Lloseta foren els següents.

Electors:	2.943
Abstenció:	535
Votants:	2.408
Vàlids:	2.383
UCD:	1.367
PSOE:	717
INDP/1:	299 (Unitat Democràtica Obrera)

La constitució del nou ajuntament fou el 19 d'abril i el primer ajuntament democràtic quedà constituït així:

Batle: Guillem Coll Morro (UCD)

Regidors: Bartomeu Ramon Coll (UCD), Pere Francesc Arrom Abrines (UCD), Bartomeu Servera Mora (UCD), Josep Mª Escudero Pol (UCD), Jaume Albert Mata Zofio (UCD), Miquel Pons Ramon (PSOE), Ginés Lorente Lidón (PSOE), Guillem Pons Capó (PSOE), Josep Muñoz Mayo (INDP/1).

5: taula eleccions municipals 1979. Font: Capó Villalonga, Jaume (2002). *Història de Lloseta*, pàgina 182.

1983

Pel R.D. 448 de 9 de març de 1983, es convoquen, per segona vegada, eleccions locals i es celebren, el 8 de maig, dia festiu.

Els resultats a Lloseta.

Electors:	3.090
Abstenció:	580
Votants:	2.510
Vàlids:	2.444
PSOE:	1.111
INDP/1:840 (Candidatura independent a Lloseta)	
UM:	493

La constitució del nou ajuntament fou el 23 de maig de 1983 i quedà registrat així:

Batle: Miquel Pons Ramon (PSOE)

Regidors: Miquel Miralles Truyols (PSOE), Pere Villalonga Coll (PSOE), Antoni Coll Nicolau (PSOE), Bernat Pons Ramon (PSOE), Bartomeu Ramon Coll (INDP), Guillem Coll Pons (INDP), Pere Francesc Arrom Abrines (INDP), Joan Mut Morro (INDP), Gabriel Ramon Alcover (UM), Jaume Fiol Pons (UM).

El 29 d'abril de 1986, per renúncia de Gabriel Ramon Alcover (UM), fou nomenat substituït Bartomeu Venanci Villalonga.

6: taula eleccions municipals 1983. Font: Capó Villalonga, Jaume (2002). *Història de Lloseta*, pàgina 182-183.

1987

Pel R.D. 508 de 13 d'abril de 1987, es convoquen eleccions locals. Es celebraren el 10 de juny, dia feiner.

Els resultats a Lloseta

Electors:	3.278
Abstenció:	484
Votants:	2.794
Vàlids:	2.770
Blancs:	16
PSOE:	1.676
AP-PL:	615
CDS:	353
IU:	110

La constitució del nou ajuntament fou el 30 de juny i quedà d'aquesta manera:

Batlle: Miquel Pons Ramon (PSOE)

Regidors: Miquel Miralles Truyols (PSOE), Joan Amengual Ramon (PSOE), Pere Villalonga Coll (PSOE), Consuelo F. Mateo Arqués (PSOE),

Maria Bestard Beltran (PSOE), José Cebreros Recio (PSOE), Josep de Mateo Vicente (PSOE), Guillem Coll Pons (AP-PL), Josep Campaner Escudero (AP), Bartomeu Coll Abrines (CDS).

7: taula eleccions municipals 1987. Font: Capó Villalonga, Jaume (2002). *Història de Lloseta*, pàgina 183-184.

Club Juvenil L'Auba

El Club Juvenil L'Auba és una Associació juvenil que té com a finalitat la promoció, formació i integració social o d'entreteniment de la joventut sense cap interès lucratiu.

Té en seu local social al carrer Sant Llorenç, 14. Les activitats que desenvoluparà el club J. L'Auba l'any 84 seràn: cursets, conferències, excursions...

Una de les seccions que tenim és la de tenis-taula, la qual organitzarà "Les Dotze Hores" que són les primeres que s'han fetes a Mallorca. Aquesta secció compta amb dues taules i un local per a jugar.

Una altra secció que tenim és la d'esplai. Està destinada a al.lots de 6 a 10 anys. Les activitats que es fan són: treballs manuals, jocs danses, cançons, excursions....

Aquesta secció està oberta tots els dies de 3 a 5 tarde.

A tots els joves de Lloseta que tinguin ganes i humor per fer feina, i vulguin pertany al Club Juvenil L'Auba tan sols tenen que passar pel local. Horari: dilluns, di

LLOSETA

PARA
ESTA
SEMANA,
JUEVES, 15

8: retall revista pel·lícula La mujer de al lado. Font: *Revista de Lloseta*, desembre 1983.

9: retall revista Club Juvenil L'Auba. Font: *Revista de Lloseta*, desembre 1983.

Tirada de Carabina Aire Comprimido

El domingo, 8 de abril, tuvo lugar en Lloseta por primera vez una Tirada de carabina aire comprimido que fue organizada por la sociedad de Cazadores de Lloseta y Esports Sa Muntanya.

En ella hubo mucha animación tomando parte nada menos que 22 participantes divididos en cuatro categorías.

Para las clasificaciones estuvieron presentes los árbitros de la Federación de Tiro, Sres. Sastre Vallori y Ramón Crespi.

Las clasificaciones quedaron como siguen:

ALEVINES

19	Juan Estrany Gonzalez	299	puntos
29	Cristóbal Fco. Cuenca Molina	268	"
39	Juan Morey Rotger	184	"

INFANTILES

19	Salvador Montiel Bueno	234	puntos
29	Pedro Rotger Fou	187	"
39	Antoni Comes Barder	108	"

CADETES

19	Miguel Avila Contreras	279	puntos
29	Miguel Gelabert Crespi	269	"

SENIORS

19	Antonio Gonzalez Sepulveda	355	puntos
29	Pedro Bautista Vich	336	"
39	Tomas Cobos Mayo	320	"
49	Mariano Hidalgo Torreblanca	308	"
59	Felix Hidalgo Torreblanca	304	"
69	Pedro Comes Bestard	292	"
79	Antonio Morey Estarellas	288	"
89	Juan Contreras Pérez	281	"
99	Bartolomé Servera Mora	276	"
109	Antonio Roman López	275	"
119	Antonio Merida	269	"
129	Antonio Hidalgo Torreblanca	254	"
139	Sebastián Ferragut Bestard	249	"
149	Antonio Arzeola Guerrero	156	"

Los tres primeros participantes de cada categoría fueron premiados con diferentes medallas. Para dentro de dos meses será anunciada otra tirada.

Fotos MILET.

10: retall revista tirada amb escopeta. Font: Revista de Lloseta, abril 1984.

Asistieron numerosos padres de alumnos

Fiesta de fin de curso del colegio mixto de Lloseta

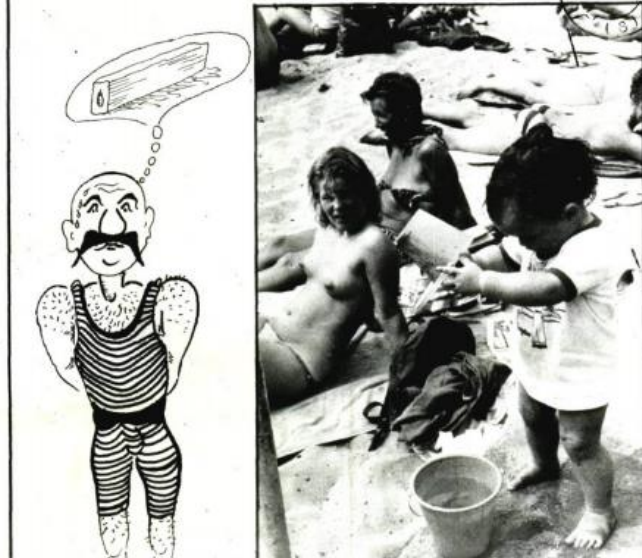

11: retall revista final de curs escola mixta. Font: Revista de Lloseta, juliol 1984.

AÑO I - NUM. 9 - AGOSTO 1984

¡Olé, Olé!... Verano

12: retall revista portada agost 1984. Font: Revista de Lloseta, agost 1984.

Ecós de unas fiestas Muestra de Remigia Caubet, escultora

EN LA CAJA DE BALEARES "SA NOS-

TRA". Como uno de los actos más importantes y de mayor relevancia artística y cultural de las pasadas Fiestas Patronales, e incluso de los distintos celebrados en nuestra localidad en el transcurso del año, hay que calificar la muestra de sus obras en escultura que la renombrada artista Remigia Caubet, expuso en la Sala de Cultura de la Caja de Baleares "Sa Nostra".

Se expusieron unas 40 obras en distintos materiales: bronce, piedra, barro, madera, etc. destacando obras de auténtico valor artístico así como bocetos en bronce y barro de obras que a mayor tamaño adornan plazas y calles de ciudades y poblaciones.

Al entorno de dicha muestra, tanto el día de su inauguración como en los sucesivos en que se mantuvo abierta al público, se reunieron personalidades del arte y las letras, siendo de destacar la presentación del acto inaugural por el polifacético Miquel Bota Totxo, cuyo contenido y por su interés emplazamos para futuras ediciones de la revista.

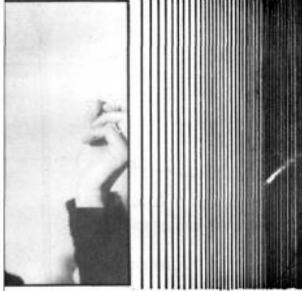
13: retall revista exposició Remigia Caubet. Revista de Lloseta, octubre 1984.

Nacha Vidal Castro, la nuera, joven y guapa comadrona

En un pueblo de tres mil y pico de habitantes de la provincia de Jaén, conocido por Cambil (frutales y olivos, recordarse la canción de "los escitadores de Jaén"), nació hace 24 años Ignacia Vidal Castro, (para los allegados y amigos "Nacha"), hoy por hoy soltera y hermana de dos chicos y una chica.

Resultado que Nacha Vidal desde el pasado febrero es la nueva comadrona titular (aunque por ahora interina) de Lloseta, una profesión que, según ella, puede realizarse "una labor amplia y bonita".

HE VENIDO A TRABAJAR CON MUCHA ILUSIÓN....
... CON MUCHAS GANAS....

MUESTRA LABOR ES SÓLO EN ASISTIR A PARTO. Y NO CONSISTE EN LA PREPARACIÓN MATERNAL Y EN EL POSTPARTO.

-- ¿Estudios?
-- En 1980 obtuve la titulación de enfermera tras los correspondientes cursos y los estudios de RP y OVI. Estuve tres años en una clínica de Jaén para pasar luego a Madrid, en el Hospital Clínico de San Carlos.

-- ¿Y lo de comadrona?
-- Allí en Madrid. En el mismo hospital realicé los dos cursos de ECT y obtuve en un mismo año y obtuve la especialización de comadrona.

-- ¿Cómo es en Mallorca?
-- Me había hablado el compañero que ahora ejerce en Binissalem. La Consejería de Sanidad e Insalud amañaron la plaza y así estoy.

-- ¿Gonetas Mallorca?
-- No. En absoluto.

-- ¿Y Lloseta?
-- Menos. Me habían hablado de vuestra población, industrial, moderna, abierta....

-- ¿Y ahora veis la excelencia poblacional? Me parece que llega de Jaén en un momento...
-- ¿Y la primera parturienta era en Palma? Me parece que la altura de Lloseta me gusta mucho. Me había hablado el compañero que ahora ejerce en Binissalem. La Consejería de Sanidad e Insalud amañaron la plaza y así estoy.

-- ¿Gonetas Mallorca?
-- No. En absoluto.

-- ¿Y Lloseta?
-- Menos. Me habían hablado de vuestra población, industrial, moderna, abierta....

en la preparación maternal y en el postparto. Me explicaré. Para la preparación maternal pienso montar, los días o tres a la semana, unas clases abiertas a todas las mujeres embarazadas de la población. Se trata que en el transcurso de estos contactos concienciar a la mujer en estado que el embarazo no es una enfermedad es un proceso natural y bonito. Y todo esto desde el principio. Después unas clases de gimnasia, con ejercicios musculares y respiratorios, relajación y eliminación de tensiones... Esto lo llevaré a término en el domicilio para luego pasar al gimnasio que actualmente el Ayuntamiento está construyendo en el campo municipal de deportes. No será un cambio demasiado o un poco brusco para la mentalidad

de la mujer en un pueblo?
-- No hará otra cosa que seguir el programa de planificación familiar de la Consejería de Sanidad y de Insalud.

Nuestro trabajo es de orientación. Nuestra labor es amplia y no consiste sólo en asistir al parto, por ello me pongo a disposición de todas las mujeres embarazadas de la localidad y rogaria que se pusieran en contacto conmigo.

-- ¿Domicilio?
-- Calle Santa Catalina Thomas, nº 1. En caso de ausencia pueden localizarme llamando al teléfono 28-13-13.

-- ¿Ahorras en festivos y vespertinos?
-- Las tardamos entre Binissalem y Lloseta.

-- Tu estancia en Lloseta, ¿será pa sájera como una ave de paso o piensas estar aquí mucho tiempo?
-- A esto no se lo he planteado. Me venido a trabajar con mucha ilusión... con muchas ganas... estoy dispuesta a emplearme a fondo en este pueblo. Luego ya veremos.

-- En resumen, ¿qué hace una chica como tú en un sitio como este?
-- Ya lo veis.

-- Ya lo veo ya. Mucha ilusión... muchas ganas de trabajar... y... todo esto es bueno. Si señor. ¿Qué digo? Si señorita....

P.R.V. Fotos: Madrid.

14: retall revista Nacha Vidal, nova comare. Font: Revista de Lloseta, març 1985.

ISAURA J. BELLOSO FERNANDEZ, DELEGADA HASTA 1971

El 25 aniversario del Homenaje a la Vejez que hoy se conmemora y que tan felizmente ha crecido durante este tiempo; nació el 8 de setiembre de 1961 con entusiasmo, ilusión y una estrecha colaboración de las autoridades y la Caja de Ahorros y M.P. de las Baleares, su patrocinadora y un poquito su motor y punto de arranque. Mucho se ha andado desde entonces y muchas cosas han cambiado, pero siempre ha sido el objeto principal de este acto, señalar un día al año para poder tributar a nuestros mayores todo el respeto, cariño, admiración y agradecimiento que se han hecho acreedores en su dilatada vida.

Desde sus inicios todos han esperado este día con ilusión, pues todos, de una forma u otra participaban en ella, incluso había quien quería empujar un poco al tiempo para llegar a ser uno de los afortunados protagonistas de la Fiesta; durante este tiempo muchas son las anécdotas que han ocurrido; desde el viejecito que quería ir a las verbenas y bromear sintiéndose mozo a la vez que

sacaba sus galas olvidadas y se vestía con la ilusión y alegría de sus años jóvenes, y hasta las madrinan carifiosas acompañantes que se desvian en atender y engalanar a sus abuelos.

En este 25 Aniversario quisiera uniros en mis recuerdos a todos, organizadores y homenajeados y no me atrevo a nombraros, no vaya a caer en un olvido involuntario que lamentaria profundamente, pero a todos sin excepción quiero que sepais que para mí sois un bello recuerdo imborrable, que la pequeña colaboración que presté a través de la Caja de Ahorros ha sido para mí de lo más gratificante y deseo una prosperidad sin límites para tan simpático y merecido Homenaje; y algún día, ¡quiza! querreis tenerme entre 183 personas que por su edad tienen el privilegio de figurar en la lista de homenajeados y entonces recogeré el fruto de la pequeña semilla que ayudé a sembrar hace ya 25 años.

A todos, organizadores y homenajeados, felices fiestas y ¡molts d'any!

15: retall revista Isaura Belloso. Revista de Lloseta, setembre 1985.

Margarita Moyá, una pintora llosetense que expone en París

Margarita Moyá confiesa que la pintura, coger los pinceles y crear, le representa un enorme sedante, un encuentro con la naturaleza, especialmente la ruralia mallorquina, entre terruño y montaña, donde hay luz y colores, en definitiva, en los lugares donde creció y vivió muchos años.

-¿Desde cuando esto de la pintura?

-Desde muy pequeña tenía afición al dibujo y a la pintura. Ocupaciones familiares me tuvieron apartada de este arte hasta que en los años 1978-79 empecé a coger de veras los pinceles y en la escuela de Bellas Artes de Palma recibí lecciones y consejos de Carlos Carrión y Tomás Horrach. Después pasé por los talleres de los hermanos Ribeiro y ultimamente he estado con uno de los hermanos, Alceu Ribeiro.

-¿Cuántas exposiciones?

-Desde 1981 han sido unas cuantas. Expecé en junio del 81 en Lloseta. Siguió luego Santa Eugenia en mayo del 82. Repetí el mismo año en Lloseta. En diciembre del 84 fui seleccionada en el "V Concurso de Pintura Vila

bre en la Sala "Arte al Día" en la Biblioteca Española de nuestra embajada.

-Nos llevamos 12 óleos, 16 cada una. La temática de Antonia Bestard gira en torno a Palma capital y varias marinas, en cambio, yo presento a nuestra ruralia mallorquina con toda su fuerza y colorido.

-¿Cómo calificarías tú pintura?

-Hasta ahora he seguido la línea del impresionismo, pero quiero cambiar. Quiero ser yo misma. Quiero hacer mi pintura pro-

dia.

-Hasta ahora, ¿cuales han sido las principales características?

-Críticos y personas entendidas en pintura se han manifestado y opinado que en mis cuadros hay un auténtico juego de luz. Juego y disfruto con la luz, esa luz y colorido que tanto se presta Mallorca, especialmente su parte rural.

Que la suerte acompañe a estas dos mallorquinas en París, ciudad de tantos y tan grandes artistas y pintores.

ACCIDENTE

El pasado 14 de octubre, cerca de las dos de la tarde se registró un aparatoso accidente de tráfico en las confluencias de las calles Joan Carles I, Beato Ramón Llull y José Ferragut del que resultó con heridas de consideración Juan Ferragut Ramón de 82 años de edad y vecino de Lloseta.

El accidente resultó al colisionar el turismo PM-0463-T, a cuyo volante iba Pedro Garau Riera, de 21 años, contra el ciclomotor "Mobyette" conducido por el herido.

Al principio se creía que el accidente tendría consecuencias más serias, pero, gracias a Dios, Juan Ferragut se halla fuera de peligro. Nuestro fotógrafo Ramón, siempre oportuno, captó el momento en que el herido era introducido en el coche-ambulancia.

16: retall revista pintora Margarita Moyá. Font: *Revista de Lloseta*, octubre 1985.

CURSILLO DE PRIMEROS AUXILIOS

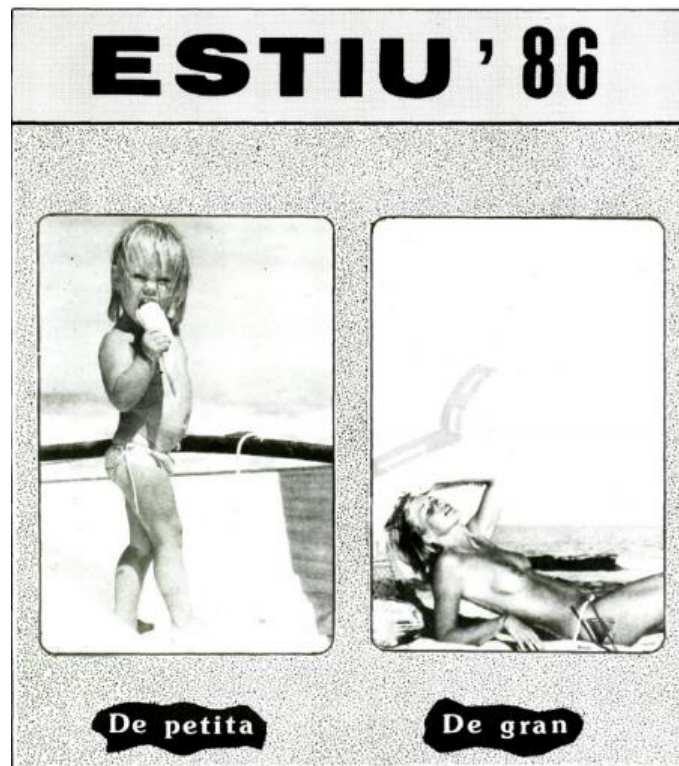
Organizado por el ayuntamiento de Lloseta y del 29 de abril hasta mediados de junio, tendrá lugar en la Casa de Cultura de nuestra localidad, de 8,30 a 9,30 noche, unos cursillos de primeros auxilios que impartirá la doctora Juana Ana Munar Mateu.

Para inscripciones en el Ayuntamiento de Lloseta.

Dra. Munar

17: retall revista curs primers auxilis. Font: *Revista de Lloseta*, abril 1986.

18: retall revista portada agost 1986. Font: *Revista de Lloseta*, agost 1986.

19. Transcripció entrevista a Antònia Crespí Campins. Entrevista realitzada dia 4 d'abril de 2019.

- Bones tardes Antònia. M'agradaria que em contextualitzessis un poc la teva vida. Quan vas néixer? Com era la teva família?

Bones tardes. Doncs jo vaig néixer l'any 1958 a Lloseta en el si d'una família normal per a l'època, ens deien de Ca'n Corró. En aquells moments hi havia un classicisme imperant, sobretot els pobles. Es mirava molt qui era potecari i qui era metge, ja que aquestes persones tenien un gran reconeixement social, però com et dic nosaltres érem una família de classe mitjana, és a dir, que no cridava l'atenció, ja que la meua mare era sabatera i el meu pare pagès, per tant eren professions molt corrents en aquell moment. El meu pare tenia idees conservadores, no vol dir que estàs a favor del règim però no era una persona d'esquerres. De totes maneres, encara que no estàs d'acord amb la situació que vivíem sempre ens va insistir molt en la necessitat de no parlar de política per no tenir problemes. Record que a vegades quan se'n xerrava un poc, per mínim que fos, el meu pare ens posava exemples de la gent que havien matat i sempre emprava la frase "calla si no vols acabar com...".

També érem una família tradicional respecte als costums, el meu pare era un home del seu temps, el que avui diríem masclista, ho era, però en aquell moment això era normal. Per exemple, jo tenia un germà, home, amb el que sempre vaig tenir diferències de tracte, per exemple, amb el tema dels estudis.

- Explica'm un poc això dels estudis. No vas poder estudiar igual que ho va fer ell?

El meu germà anava a l'escola a La Salle a Inca i jo anava a l'escola de les monges de Lloseta, on no et donaven cap certificat d'estudis oficial i just just t'ensenyaven a llegir i escriure. Fins als nou anys vaig anar a les monges i després vaig anar a una professora a la qual li deien "l'escriptora" on només hi anaven nines, allà vaig aprendre moltíssimes coses que ni havia sentit a les monges com per exemple geografia o càlcul, també idiomes, en aquell moment s'estudiava francès.

Jo sempre vaig ser una nina molt curiosa i als onze anys quan vaig acabar a l'escriptora jo volia anar a l'institut, concretament a Inca acabaven d'obrir el Berenguer d'Anoia i insistia molt perquè m'hi deixessin anar, però la meva família considerava que les nines no havien d'estudiar tant i volien que fes feina amb la meva mare fent "cortes" per a sabates. Finalment, amb l'ajuda del meu padrí, que va parlar amb el meu pare i es va oferir a pagar-me els estudis, vaig poder anar a l'institut on vaig començar devers l'any 1970 i hi vaig cursar els quatre anys de batxiller. Allà vaig estudiar coses que no havia vist mai com per exemple anglès, que en aquell moment no s'estudiava tant com ara. Quan vaig haver acabat aquests quatre anys jo volia seguir estudiant, fins i tot una professora meva de l'institut va venir a parlar amb monpare perquè pogués seguir estudiant però no va servir de res. El meu germà només havia fet els quatre anys de batxiller i jo sent una nina no podia estudiar més que ell. La idea era que jo quedés a casa meva ajudant a la meva mare a fer "cortes" i confeccionar sabates, però a jo aquesta idea de cada vegada m'agradava menys. Finalment, vaig aconseguir anar a una acadèmia a Inca on s'impartien cursos de mecanografia i comptabilitat, també va ser una oportunitat molt bona per seguir estudiant anglès.

- I després d'aquests estudis, vas fer feina a qualque lloc?

Sí, com t'he dit havia fet cursos de mecanografia i comptabilitat i per això vaig tenir la sort que quan tenia uns setze anys el meu pare em va deixar començar a fer feina a una fàbrica que es trobava a Lloseta i es deia "Las Violetas", on es venia de tot, des de tot tipus de roba fins agulles o tovalloles, hi havia de tot el que et puguis imaginar. A l'oficina i al magatzem totes les persones que hi fèiem feina érem dones. Les al·lotes que estaven al magatzem es dedicaven a preparar les comandes i després les duïen a l'oficina i les que estàvem allà fèiem les factures i parlàvem amb els proveïdors. Cal dir que, en aquell moment nosaltres les dones fèiem aquestes feines perquè eren les que estaven menys valorades i les que es consideraven més fàcils. Les feines de més responsabilitat com les que incloïen haver de viatjar o ser encarregats les feien sempre els homes. De fet, en aquests moments hi començava a haver dones a les oficines i magatzems perquè anteriorment ni tan sols n'hi havia.

- A part dels estudis, quines altres diferències de tracte tenies amb el teu germà? O amb els homes en general?

Doncs amb el meu germà hi havia un món de diferència. Per exemple amb les coses de casa, els dissabtes, com era costum a Mallorca, fèiem net a casa i jo sempre em queixava perquè jo havia d'ajudar sempre a la meva mare a fer-ho i ell podia estar a la seva habitació escoltant música. Per altra banda, quan

acabàvem de dinar o sopar, el meu pare i el meu germà podien anar-se'n a llegir o mirar la televisió però la meva mare i jo havíem de quedar a recollir la cuina.

A l'hora de sortir també hi havia diferències, les nines sortíem menys i de manera més restrictiva. Realment en aquell moment et feien creure que si un al·lot et tocava un poc ja et podies quedar embarassada i hi havia la ferma creença que com més experimentessis, després menys homes et voldrien. De totes maneres, jo mai vaig fer cas a tot això. Les meves amigues i jo sortíem, anàvem a Can Picafort fent autostop, i sortíem per les discoteques famoses del moment, on també hi havia nins, també fumàvem, lògicament d'amagat, però ja era més del que feien moltes altres nines del poble. T'estic parlant dels anys 1973-74, quan ja ens començàvem a donar conta que havíem de poder fer el que volíem, de fet, jo vaig tenir molts al·lots abans de casar-me.

En canvi, a l'institut vaig notar poques diferències amb els meus companys. Podria dir que els nins feien tecnologia i les nines "labores", però no vaig notar diferències de tracte més enllà d'això. També hi havia professors i professores, per igual. El que sí que cal dir és que jo era atleta i al món de l'atletisme sí que hi havia diferenciació. Potenciaven molt més les competicions masculines que les femenines, per a les nines no hi havia tantes proves i per tant els nins es podien lluir més a les exhibicions i les carreres.

De totes maneres, he de dir que abans les coses eren d'una altra manera, no tenies tanta por com ara de certes coses, no et plantejaves que et poguessin agafar pel carrer i violar-te, de fet, crec que hi ha més por avui en dia d'això que abans. El que sí que puc dir en general és que jo havia de guanyar-me les coses d'una manera que al meu germà no li feia falta, pel simple fet de ser home. Jo havia de ser simpàtica i afectuosa per aconseguir allò que volia. Al meu germà no li feia falta, ja ho tenia de per si.

- El 1975 va morir Franco i va començar el procés de transició democràtica al nostre país.

Què recordes d'aquells moments? Com es va viure al poble?

El primer que record de tot allò és veure per la televisió a Arias Navarro anunciant la mort de Franco. En general crec que l'ambient era d'alegria, però la cosa era complicada. És a dir, tothom estava content però no es podia dir. La gent de la nostra edat era conscient que allò era un règim imposat, ja hi havia reivindicacions al moment, com per exemple les cançons de Lluís Llach o Maria del Mar Bonet. Al poble fins i tot abans que es morís Franco ja es van fer pintades a edificis importants o a l'església amb eslògans com "abajo la dictadura". Els joves érem revolucionaris i volíem un canvi, n'hi havia pocs que estiguessin a favor de la dictadura i si ho estaven era per tradició familiar, no perquè s'ho haguessin pensat molt. De totes maneres quasi tots els joves volíem votar, érem conscients del que significava votar i volíem exercir el nostre dret a fer-ho. També hi començava a haver manifestacions on es posava en boca de la gent molts temes que abans no es podien tractar, com per exemple el feminisme o la llengua. La primera manifestació a la qual jo vaig anar va ser al 1976, era una manifestació a favor de la democràcia, no era una manifestació dedicada al feminisme però es notava a l'ambient el que es volia reivindicar, hi havia

moltes dones que havíem callat durant molt de temps i aquell era el moment per cridar tot allò que no havíem dit.

De la política del moment des del meu punt de vista puc dir que va ser un moment d'efervescència, tothom estava més content, hi havia molta més llibertat i més opcions per poder votar el partit amb el qual tu et senties identificat. En la meva opinió tot va anar molt ràpid, la gent volia oblidar-se del que havia passat i començar a viure. Al poble hi va començar a haver vida nocturna aquells anys i a celebrar-se més coses fora motiu, cosa que abans no es feia. Als bars hi va començar a haver més gent, parelles de gent de mitjana edat també, que sortien a sopar pel poble, era com si a la gent li haguessin donat permís per gaudir de la vida, ja que com t'he dit abans al temps de la dictadura el més intel·ligent que podies fer era passar desapercbut. També cal parlar del tema dels viatges, la gent va començar a viatjar, jo al 1978 me'n vaig anar de viatge a Canàries amb el meu home, en aquell moment encara no estàvem casats i això al temps de Franco hauria estat impensable que ho poguéssim fer abans del matrimoni.

El batle de Lloseta va passar a ser Pau Reynés, que tampoc ningú el va votar sinó que va estar en funcions fins a les primeres eleccions locals, com et dic ningú el va votar però sabíem que ens agradava més que el que hi havia abans. De totes maneres, crec que ens fixàvem més i ens interessava més la política a nivell nacional que a nivell local.

- Ja dins els anys de democràcia vas seguir fent feina a l'oficina de "Las Violetas"?

Gran part dels anys sí, jo em vaig casar l'any 1980 i em vaig dedicar també als meus fills però l'any 1992 vaig decidir que volia cercar el que realment jo volia fer, em volia realitzar, cosa que no havia pogut fer de jove. El meu home feia feina a un banc, per tant tenia un sou fixe i això em va permetre deixar la fàbrica per cercar el que realment jo volia fer. Als trenta-tres anys vaig estudiar quiromassatge i naturopatia, que és al que m'estic dedicant avui en dia. Realment jo sempre havia volgut ser infermera, però s'havia d'anar a Palma, a Son Dureta hi havia classes al dematí i l'horabaixa es feien pràctiques, vaig demanar molt al meu pare que em deixés anar-hi però no va servir de res. De totes maneres al final, encara que fos una mica tard, vaig estudiar una cosa que avui en dia em fa feliç, encara que el meu pare encara em demanava que anava a fer tant a Palma, que ja trobava que havia estudiat molt.

- Amb la perspectiva dels anys, com valors els canvis que hi va haver durant la democràcia per la vida de les dones?

Jo crec que poc a poc vam anar educant els homes. A ells els havien criat amb una perspectiva de superioritat respecte a nosaltres i ens va tocar dir-los que no era així, que nosaltres no érem menys. La veritat és que ens va tocar lluitar per tot allò que no teníem però volíem aconseguir, una cosa que avui a la gent normal ens sembla tan lògica com la llei de l'avortament, que una dona pugui decidir sobre el seu cos i sobre si vol ser mare o no, en aquell moment no es veia així i per tant també vam haver de lluitar per això i per moltíssimes coses més que avui en dia considerem ben normals. També vam aprendre allò

que no volíem, quins havien estat les errades de les generacions anteriors i quins no volíem cometre nosaltres, no ens sentíem identificades amb el que eren les nostres mares, dones submises al servei del seu home i de casa seva, no volíem això, i vam lluitar per tenir una vida millor que la que elles van tenir. De totes maneres, cal dir que jo era rebel i les meves amigues també però hi havia moltes al·lotes de la meva edat que no ho eren i que mai es van atrevir a protestar, sobretot les dones immigrants que venien a Lloseta des d'Andalusia principalment, a elles no els permetien fer res, els immigrants venien aquí sense tenir res i necessitaven una casa, per tant tota la família s'havia de posar a fer feina, no tenien altra opció. Generalment els immigrants que venien no era gent molt culta, a casa nostra tampoc, els meus pares no havien estudiat res com és lògic però el meu pare tenia un mínim de cultura, cosa que sempre ajuda, encara que sigui poc, a tenir la ment una mica més oberta i per tant les nines mallorquines teníem una mica més de llibertat, per exemple, jo no podia estudiar però com t'he dit jo em queixava molt i insistia molt, les al·lotes immigrants ni podien estudiar ni tampoc es podien queixar.

Però en definitiva, van ser uns anys en els quals va tocar lluitar, però ara que ho veig d'enfora, passats molts anys puc dir que em sent molt orgullosa d'haver-ho fet.

20. Transcripció entrevista a Concepción Herrera Muñoz. Entrevista realitzada dia 10 d'abril de 2019.

- Bones tardes Concepción. M'agradaria que em contassis un poc la teva infància i la teva vida abans d'arribar a Mallorca.

Bones tardes. Doncs jo vaig néixer l'any 1956 a Antequera amb els meus pares i el meu germà petit. Vivíem a un "cortijo", que estava als afores on el meu pare es dedicava al camp. Vivíem entre el camp i la casa. Tinc records molt bonics d'aquella època i sempre m'agrada tornar allà quan vaig a Antequera, ja que em recorda a la meva infància. Anàvem a l'escola cada dia a Antequera amb carro, jo anava a una escola de monges i el meu germà a una escola també religiosa on només hi anaven nins. Jo record que passàvem amb el carro per l'escola del meu germà i el deixàvem i després em deixaven a jo a la meva.

El record que tinc de l'escola era que apreníem a llegir i escriure, vaig aprendre bastant allà però lògicament no era com ara que s'ensenyen moltíssimes més coses, era una educació bastant limitada. Sobretot el que fèiem era resar molt, anàvem molt a missa i passàvem el rosari. Allà la gent es prenia molt seriament això de la religió, fins i tot jo vaig combregar vestida de monja.

- Tu n'eres conscient que vivies en una dictadura?

Doncs no, jo sempre havia viscut allò i mai em vaig plantejar perquè les coses eren així. Sí que record coses que ara amb la perspectiva dels anys veig que eren perquè a Espanya hi havia una dictadura, però en aquell moment no ho veia. Per exemple, jo tenia una amiga que la seva mare es dedicava a vendre begudes d'estraperlo a una estació de tren. Jo a vegades anava amb ella, d'amagat de la meva mare, a ajudar a la meva amiga a vendre, ja que la seva mare necessitava que l'ajudessin. Record que moltes vegades la policia se l'enduia a tancar però l'endemà al matí la tornaven a amollar i ella tornava a l'estació

a vendre. Ara amb el temps entenc perquè era tot això, però al moment no ho entenia pas. També record que nosaltres a Antequera teníem una veïnada que tenia dotze fills, nosaltres no passàvem fam però la gent que tenia tants fills moltes vegades no tenia per donar-los menjar a tots i jo record que el meu pare i la meva mare ajudaven aquesta família. Jo tampoc entenia el perquè d'aquesta misèria, ara amb el temps sí que ho he arribat a entendre.

- Quin any vau arribar la teva família i tu a Mallorca? Per quin motiu?

Nosaltres vàrem arribar a Lloseta l'any 1965, quan jo tenia nou anys. En aquell moment es sentia parlar molt que aquí a Mallorca hi havia molta feina degut al turisme, nosaltres no vam venir aquí a dedicar-nos al turisme perquè el meu pare va continuar sent pagès aquí i la meva mare es va continuar dedicant a la casa també, però crec que l'ambient d'aquí convidava a venir, ja que hi havia més feina en general, també el meu pare ja coneixia gent d'aquí i això va facilitar que poguéssim venir.

A nosaltres en un principi no ens va agradar molt la idea de partir d'Antequera, ja que allà teníem la nostra vida, el meu germà i jo anàvem a l'escola allà i teníem els nostres amics i amigues, per tant no volíem partir però mai vam protestar, sabíem que havíem de fer el que deien els nostres pares i això vàrem fer. Vam anar d'Antequera a València en tren i d'allà vam venir en vaixell cap aquí, record que ens va impactar molt la idea d'anar en vaixell, ja que mai n'havíem vist un de tan gran, generalment mai havíem vist moltes coses ja que vivíem al camp i teníem una vida bastant rutinària. La veritat és vaig passar una època un poc trista, vaig venir a viure a un lloc on no coneixia ningú i se'm feia molt estrany.

- Vas patir discriminació per part de la gent mallorquina pel motiu que tu no eres d'aquí?

O discriminació pel fet de ser dona?

I tant, la gent no ens acceptava tan fàcilment. Record que nosaltres per ells érem "forasters" i això en aquell moment estava mal vist. Hi havia pintades pel poble amb frases com "forasters barco de rejilla". A jo em van maltractar bastant els nins del poble en un principi, però després tot es va suavitzar i ja jugàvem junts. Hi havia jocs més de nines i jocs més de nins però hi havia coses a les quals jugàvem tots junts.

Pel fet de ser dona a casa meva vaig patir la discriminació normal del moment. Els nins podien sortir més i fer més el que volien que les nines, això en aquell moment era així però jo ho veia normal per tant no em queixava. Socialment també hi havia discriminacions cap a les dones, ja que no estava ben vist que una dona pogués fer el mateix que un home, simplement anar al bar a prendre un cafè era una cosa que una dona no podia fer, coses que avui en dia veiem molt normals en aquell temps estaven mal vistes. Per exemple jo si havia d'anar a Inca al cine "Novedades" hi havia d'anar d'amagat perquè els meus pares no ho volien. I respecte a les relacions amb els al·lots, jo crec que era una cosa a la qual fins i tot li teníem por.

- Vas continuar els teus estudis a Mallorca?

Sí, vaig anar a l'escola de monges de Lloseta i el meu germà també, però ell anava a l'escola de nins. Només ens ajuntàvem a la capella de l'escola de les monges per anar a missa els divendres. De totes maneres, no vaig anar molt més temps a l'escola. Als catorze anys vaig acabar els estudis bàsics, em van donar el certificat d'estudis i ja no vaig voler continuar estudiant, no hi tenia molt interès, ja que mai se'm va donar bé, la veritat, però crec que si hagués volgut continuar estudiant tampoc hauria pogut. Nosaltres havíem vingut aquí sense res i havíem de fer feina tots tant com poguéssim, fins i tot la meua mare va fer feina una temporada emblanquinant parets, ja que necessitàvem doblers. El meu germà va deixar d'estudiar al mateix temps que jo per posar-se a fer feina a una fàbrica de sabates. Realment no hi havia opció, havíem de posar-nos a fer feina sí o sí.

- De què vas fer feina després d'acabar els teus estudis?

Doncs vaig començar fent de cangur d'un nen petit d'una família del poble i em vaig traslladar a viure amb ells l'hivern a Inca i els estius a Pollença i em dedicava a guardar aquest nen. Però només ho vaig fer un o dos anys, jo m'enyorava molt de la meua família. Finalment vaig deixar aquesta feina i em vaig dedicar a fer "cortes" a casa, cosa que feien quasi totes les dones en aquell moment, fora tenir segur de feina ni molt menys. Posteriorment vaig començar a fer feina a una fàbrica anomenada Ca'n Català, on feia feina de repuntadora com altres tantes dones.

- L'any 1975 després de la mort de Franco va començar el procés de transició democràtica.

Que recordes d'aquell moment?

Jo record molta agitació al poble en aquell moment, els dies previs no es sabia molt bé el que estava passant però la gent volia saber. Quan es va saber el que passava jo crec que hi havia gent que estava contenta i gent que no, però a casa nostra no ens deixaven xerrar-ne. A jo la veritat és que no m'interessava molt, no era molt conscient del que significava tot allò i només em va afectar en què es van suspendre molts actes i festes o que vaig haver d'anar a missa amb el vel posat, però res més. Tampoc era conscient que al poble es va canviar de batle ni que es va votar la Constitució, no vaig prestar molta atenció al fet que a partir d'aquell moment ja es podria votar, per exemple. Però jo crec que a casa nostra ningú sabia molt bé com funcionava tot això i molt menys el que passaria.

- Quins canvis vas notar arran del procés de transició?

Com t'he dit jo veia que era un moment de canvi i un moment important però mai vaig la informació suficient com per saber el que estava passant ni el que significava tot allò. Per la televisió es veien notícies de manifestacions a favor de la democràcia però jo tampoc entenia molt bé el que tota aquella gent estava demanant. Del que sí que ja vaig ser més conscient va ser de l'intent de cop d'estat de l'any 1981, ja que va ser un moment molt tens i tothom estava molt pendent de les notícies que arribaven sobre el que estava passant. Ja als anys 80 jo veia que les coses anaven millor, que hi havia més vida en general, jo

record que durant la dictadura només anàvem al bar els diumenges i llavors ja hi podies anar els altres dies fora que allò pogués parèixer estrany. També el tema de viatjar es va normalitzar molt, jo l'any 1983 ja vaig fer un viatge, que va ser a Galícia, tampoc molt enfora però abans la gent no viatjava gens. Aquí també venien molts turistes i això ajudava a fer que la vida paregués molt més alegre.

21. Transcripció entrevista a Francisca Villalonga Mateu. Entrevista realitzada dia 16 d'abril de 2019.

- Bon dia Francisca. M'agradaria que em contassis un poc la teva infància i la teva vida a Lloseta. Com era la teva família?

Jo vaig néixer l'any 1955 a Lloseta. La meva família era una família treballadora que es guanyava la vida amb una petita fàbrica de xifons. Érem quatre, el meu pare, la meva mare, el meu germà petit i jo. Nosaltres vivíem a un pis a damunt la fàbrica i el meu pare es dedicava a la fàbrica i la meva mare també, però ella tenia doble feina perquè també es cuidava de la casa. La meva família era tradicional, però la meva mare feia feina, cosa que moltes dones d'aquell moment no feien, a més volia sempre tenir la casa perfectament arreglada, per tant tenia molta feina i jo sempre l'havia d'ajudar en tot allò que em demanava.

La meva vida era una vida molt normal per una nina de la meva edat en tot moment. Jo anava a l'escola de monges com totes les nines i el meu germà a l'escola pública com tots els nins. Record que al dematí a l'escola ens donaven un tassó d'aigua i llet en pols, ja que en aquell moment encara hi havia gent que passava fam i així almenys els nins que passaven necessitat podien berenar. Als vuit anys vaig començar a anar a una acadèmia a Inca on també hi anaven nins, ens recollia un autobús des de Lloseta i ens hi duia. Quan vaig acabar a l'acadèmia vaig anar a l'Institut Berenguer d'Anoia que acabaven d'obrir.

- A casa teva hi havia diferències de tracte amb el teu germà i tu? I a la societat en general, paties discriminació pel fet de ser dona?

Per descomptat, el meu germà no feia res de les feines de casa i com t'he dit jo sempre havia d'ajudar a la meva mare a fer net, a fer els llits i moltes altres coses. El meu germà no feia mai ni el seu propi llit i tot ho havíem de fer les dones de la casa. A jo això em pareixia molt injust i òbviament n'era conscient però mai em vaig queixar la veritat, ho tenia molt normalitzat encara que com et dic, per res em pareixia bé. També a l'hora de sortir les coses eren diferents, ell podia sortir fins a l'hora que volia i jo no.

Socialment les dones també patien desigualtats, per exemple jo record que els estius a casa feia molta calor i jo des de la meva habitació sentia com els homes anaven al bar de baix de casa a prendre la fresca però jo no hi podia anar, ni jo ni cap dona. També a la botiga quan entrava un home el despatxaven primer a ell, ja que es donava per fet que frissava o tenia coses més importants que fer que les dones que érem allà fent cua.

- Eres conscient que vivies en una dictadura?

Tot això es duia molt d'amagat. Quan jo em vaig donar més compte d'això va ser quan vaig anar a França a visitar la família de la meva mare, ja que ella era immigrant francesa. La cosina de la meva mare era professora d'espanyol a una escola i jo vaig anar un dia amb ella. A la classe les nines em van començar a demanar coses sobre la situació política d'Espanya, de com ens sentíem amb la dictadura i amb la repressió. Jo en aquell moment em vaig assabentar que no sabia res sobre allò, jo no era conscient del que estava passant al meu país ni tampoc mai m'ho havia plantejat i en aquell moment sí que ho vaig fer.

Això devia ser a finals dels anys seixanta i per tant possiblement va coincidir amb el moment del maig del 68 i amb la premsa d'allà em vaig començar a donar conta del rebuig que hi havia d'altres països cap al règim franquista. Quan vam tornar a la frontera ens van rebostejar tota la maleta com a tots els altres passatgers i a un al·lot jove el van detenir simplement per dur un diari de França cap aquí i llavors vam ser més conscients de la repressió que hi havia. Però a casa nostra no parlàvem mai de política.

- Que vas fer quan vas acabar els estudis a l'institut?

A casa sempre m'havien insistit en la importància d'estudiar, a casa meva no hi havia aquesta consideració generalitzada del moment de què les nines no havien d'estudiar, per tant jo vaig anar a la universitat a estudiar història, devien ser els anys 1971-72. El primer any el vaig fer al Lul·lià i la resta a Son Malferit, la veritat és que la majoria d'alumnes eren homes però ja hi havia alguna dona, és a dir, jo no era l'única. Com t'he dit, sobretot el meu pare va insistir molt en que havia d'estudiar, ja que el meu padrí sempre li havia insistit molt a ell però ell no ho va voler fer i sempre em va dir que s'havia equivocat i que ara volia que el meu germà i jo estudiéssim, perquè era el millor per nosaltres.

Socialment això no estava ben vist, si eres una dona i estudiaves la consideració que tenien de tu era que eres una vaga i que no volies fer feina però a jo això sempre em va ser igual, a jo m'agradava estudiar i tenia molt clar que havia de fer-ho.

- Quan tu anaves a la universitat encara eren els darrers anys del franquisme. Es parlava de la situació política del país?

No pas. Els professors mai parlaven de quina ideologia tenien i nosaltres també anàvem molt alerta a dir segons que ja, que no sabíem quina ideologia tenien i si dir el que pensàvem ens podia dur problemes. Per tant, era un tema que es passava totalment per alt a les classes, encara que entre els companys i companyes sí que en xerràvem. Respecte al temari, no sé com es feia però mai arribàvem a explicar la Guerra Civil...

- L'any 1975 va morir Franco i va començar la transició. Què recordes d'aquell moment?

Jo en aquells moments estudiava a la universitat i teníem una radio petita i als canvis de classe, d'amagat per descomptat, escoltàvem el que passava. La veritat és que tothom volia que Franco es morís, ja que nosaltres érem conscients del que significava allò i volíem democràcia.

En aquell moment ja hi començava a haver protestes. Jo escoltava les cançons de Lluís Llach, que cantava “l’Estaca”, fins i tot record un episodi que va passar a un concert on li havien prohibit cantar-la. Els músics la van tocar i ell estava davant el micròfon però no va cantar res, la va cantar el públic i va ser un episodi molt simbòlic.

Record també les pàgines dels diaris amb la notícia de la mort de Franco a tota pàgina. Després es van legalitzar els partits polítics i a jo això sempre m’ha paregut un episodi molt bonic, polítics tan diferents com Carrillo i Fraga es van reunir i posar d’acord pel futur del país i la veritat, jo crec que avui en dia això no seria possible però en aquell moment hi havia moltes ganes d’un acord.

- Com era l’ambient al poble respecte a tota aquesta situació?

La gent en general es va alegrar molt però jo crec que teníem por de celebrar res degut a la repressió que havia patit el país durant tant de temps. Poc a poc al poble se’n va començar a parlar. Devers l’any 1976 o 1977 hi va haver un míting a Inca del polític Tierno Galván i la gent va començar a parlar d’anar-hi. Per altra banda, al poble també es parlava del Referèndum per la Constitució que a Lloseta va ser totalment favorable al sí. Jo crec que la gent veia que poc a poc podria parlar de més coses i hi podria haver més diàleg.

També eren moments en els quals es sentia parlar de manifestacions a favor de la democràcia però jo les primeres a les quals record anar eren les de defensa del medi ambient, concretament en el moment de les manifestacions per salvar Sa Dragonera.

Una cosa molt curiosa que record és el cinema. Al poble la gent anava a veure pel·lícules al cinema i durant la dictadura els talls que provocava la censura feien que moltes vegades no poguéssim entendre res del que passava. Posteriorment es va començar l’època del “destape” i llavors tampoc s’entenia res la veritat perquè era tan sols llevar-se la roba per llevar-se-la, t’estic xerrant de les dones, els homes no es despullaven tant, com a molt es llevaven la camia, però tot era fora cap tipus d’argument i això a la gent al principi li va agradar però després va perdre el seu interès.

- Quins canvis creus que va suposar la transició per a les dones?

De cada vegada les dones ens vam poder expressar més i dir la nostra opinió. També al món laboral i social hi va començar a haver-hi presència de dones, abans estava mal vist que una dona anés a treballar fora de casa seva i a partir d’aquest moment això es va començar a veure bé, va començar a ser no una senya d’una dona que abandonava la seva família sinó d’una dona moderna i espavilada. Per tant, es va deixar de naturalitzar que l’home era el que havia de dur els doblers a casa sinó que la dona també hi podia contribuir. Davant aquesta situació la situació dels homes també va canviar, van haver d’aprendre a fer les coses de casa, que abans no sabien fer.

També es van començar a posar damunt la taula temes que afectaven directament a les dones com la llei de l'avortament o la despenalització dels anticonceptius cosa que em pareix un gran avanç, ja que abans aquests temes estaven completament invisibilitzats.

Jo des de l'any 1981 he fet feina a l'escola Sant Josep Obrer de Palma i sempre he estat orgullosa d'haver estudiat i d'haver lluitat pels meus drets i per tot allò que considerava bàsic i necessari per a les dones.

22. Transcripció entrevista a Margalida Fiol Ramon. Entrevista realitzada dia 3 de maig de 2019.

- Bones Margalida. M'agradaria que em contessis com era la teva família i com va ser la teva infància.

Jo vaig néixer l'any 1936 a una família humil, els meus pares feien feina de sabaters. El meu pare tenia una fàbrica petita i vivíem d'això, érem una família humil però mai ens va faltar res, els meus pares feien molta feina perquè nosaltres tinguéssim tot allò que necessitàvem. A la meva família érem cinc, ja que tenia dos germans, en Jaume i en Toni, jo era la petita de tots.

De la meva infància record que anava a l'escola, a Lloseta només hi havia una escola per nines i una per nins. Ens ensenyava una mestra que va venir de Palma. A l'escola ens donaven lliçons amb un llibre que contenia tot el que en teoria havíem de saber, biologia, història, matemàtiques... tot. Era un recull de tots els sabers, no era com ara que els nens tenen un llibre per cada assignatura, nosaltres només en teníem un. A l'escola era molt important la religió, resàvem cada dia i sovint anàvem a missa. El temps d'oci el passava amb nines, els nins i les nines no jugàvem junts, les nines jugàvem a botar corda, a bolles, definitivament a jocs de nines, però els nins jugaven a altres coses. Els dissabtes amb les meves amigues anàvem a la font del Trenc a fer berenades, i aquestes eren les meves distraccions.

- M'has contat que tenies dos germans. Hi havia diferències de tracte entre tu i ells a casa teva? Com vivies tu aquesta situació?

I tant. Jo feia totes les feines domèstiques, els meus germans no ajudaven en res. A cuinar o a fer net sempre ajudava jo, deixava tot el que estava fent per ajudar a la meva mare quan em demanava que fes alguna cosa, però això mai va passar amb els meus germans, mai vaig veure que els manessin qualsevol feina de la llar a ells.

Jo això sempre ho vaig veure normal, no em vaig queixar mai, a jo fins i tot m'agradava, sempre m'ha agradat fer les feines de la llar, sobretot cuinar. A l'hora de sortir això també es notava, jo sempre havia de ser a una hora fixa a casa meva i el vespre era impensable per jo estar pel carrer. En canvi, els meus germans sortien i entraven quan volien. El que no em feia tanta gràcia era que a ells els deixessin estudiar a partir dels catorze anys i a jo no. Quan vaig acabar els estudis a l'escola que anava a Lloseta vaig demanar-li al meu pare si podia seguir estudiant igual que els meus germans que anaven a l'escola La Salle a Inca,

però la seva resposta va ser clara “les nines no han d’estudiar tant com els nins, has d’aprendre el teu ofici” i això sí que puc dir-te que no em va caure gens bé, jo volia seguir estudiant, però per descomptat mai vaig discutir cap decisió al meu pare, sempre vaig fer el que em van manar.

- A la societat en general vares apreciar diferències entre homes i dones?

Clar que sí. Els homes tenien comportaments i feien coses que les dones no podien fer, perquè estava mal vist. Un fet tan simple com anar al bar estava mal vist al cas de les dones, es considerava que les dones havien d’estar a casa seva. Nosaltres el màxim que fèiem, i quan érem bastant petites, era anar a comprar un gelat i mai veiem cap dona. Per tant, jo la majoria del temps i sobretot quan vaig ser més gran passava la major part del temps a casa amb la meva mare, l’ajudava amb la seva feina de sabatera i amb les feines de la llar. El màxim que fèiem ella i jo era anar algun dijous que jo no tenia escola a Inca a fer mercat i això era ja tot un esdeveniment.

- Si als catorze anys no et van deixar seguir estudiant. Que vas fer?

Després d’acabar l’escola vaig anar a una dona que era repuntadora i em va ensenyar a fer “cortes” que era la talla de pell per la confecció de sabates. Ella em va ensenyar la meva professió, sabatera.

De tot d’una ajudava aquesta dona a fer la seva feina, ella tenia la màquina i jo l’ajudava a encolar o a fer les feines menys delicades, ja que llavors jo no sabia molt com funcionava l’ofici. En vaig aprendre poc a poc, amb moltes hores i dedicació. Vaig anar a aquesta dona un any i mig, volia aprendre a fer bé la meva feina.

- I després d’aquesta formació on vas anar a fer feina?

Llavors la meva mare em va comprar una màquina que va costar mil pessetes, en aquell moment aquesta quantitat era tota una fortuna. Amb la meva màquina nova jo vaig començar a fer “cortes” a casa meva. Tot el dia feia això pot parèixer que era avorrit però, a jo m’ho pareixia gens, m’agradava molt. A part de fer feina a casa em dedicava al que m’havia dedicat tota la vida, ajudar a la meva mare en tot allò que necessités. Però tampoc tot era això, els dissabtes les meves amigues i jo ens arreglàvem, anàvem a passejar, a la plaça i al cine. Als devuit anys a un ball al poble vaig conèixer en Biel, que posteriorment va ser el meu home.

- Tu vas néixer l’any 1936, any de la Guerra Civil i per tant vas viure tota la dictadura. Eres conscient de la situació política en la qual vivies?

De la guerra lògicament no puc recordar res, però de la postguerra sí. Record fer cua de molt petita amb la meva mare per recollir els aliments que ens donaven amb les cartilles de racionament. La veritat és que ara amb perspectiva puc veure que allò van ser anys molt difícils, però la veritat és que jo no n’era conscient d’això, jo no havia viscut res més que allò per tant no em pareixia estrany, tampoc a casa meva vam passar fam ni penúries, però sí que ara amb el pas del temps puc veure que allò era un moment ben trist.

Als anys quaranta Franco va fer una visita a Mallorca i va passar amb cotxe a uns quilòmetres de Lloseta. Tots els nins i les nines, acompanyats de molta gent vam anar a veure'l passar, jo record que la meva mare em va posar un floquet amb la bandera espanyola al cap, no perquè ella volgués sinó perquè a l'escola ho havien dit. Parlant de l'escola jo no record que ens parlessin molt de Franco la veritat, ens van explicar la Guerra Civil perquè era un capítol del llibre que teníem a l'escola però mai vam aprofundir molt en el tema. Dins la meva família mai se'n va xerrar pel fet que el meu pare va ser empresonat a la presó de Can Mir a Palma en el moment del cop d'estat, ja que era regidor pel Front Popular a l'Ajuntament de Lloseta. Jo crec que aquella experiència el va marcar molt i mai en volia parlar, ni ell ni ningú de la meva família. El que sí que es sabia al poble era que molta gent que se n'havien emportat no havia tornat i que ja no tornaria mai, així com n'hi va haver molts que es van amagar abans que els poguessin venir a cercar.

- Vas seguir treballant a casa durant molt temps més?

Vaig fer feina molts d'anys a casa però rondant els anys setanta el meu home em va recomanar que em fes el carnet de conduir perquè havia trobat una feina per jo a una fàbrica d'Inca, la feina consistia en dur pells a dones que feien feina a casa seva perquè elles fessin "cortes" i jo després tornava a cercar-los i els duia a la fàbrica on confeccionaven les sabates. En duia a dones de Lloseta, Biniamar i Sa Pobla.

Anava a classes de teòrica a una autoescola a Inca i després vaig fer pràctiques, érem un grup d'un parell d'al·lotes que anàvem a aquestes classes però no érem moltes, la veritat és que en aquell moment encara era impensable que les dones poguessin tenir carnet de cotxe, molta gent no entenia com el meu home m'havia animat a fer-me'l.

La veritat és que jo feia moltes coses que molta gent considerava que no eren pròpies de les dones. Jo tenia la meva família amb el meu home i les meves filles, que van néixer l'any 1962 i 1966, però no em dedicava íntegrament a ells sinó que també feia feina i les meves filles quedaven amb la meva mare, això en aquell moment no estava molt ben vist, ja que es considerava que les dones havien de cuidar de la seva família abans que fer feina fora de casa si no era estrictament necessari.

- L'any 1975 va morir Francisco Franco i va començar la transició democràtica. Què recordes d'aquest moment? Com es va viure al poble?

Jo record veure per la televisió la notícia de la mort de Franco. La notícia va sortir a tots els mitjans, tots els diaris hi van dedicar molt espai a aquesta notícia. Jo més que alegria el que record era inquietud, no sabíem el que passaria en aquell moment. Crec que hi va haver molta gent que va estar contenta però no tothom lògicament. De totes maneres, crec que no vaig veure ningú que ho celebrés obertament al poble, crec que la por encara era molt present. A casa nostra es va seguir la mateixa tònica que durant la dictadura, mai es va parlar de res.

El que sí record perfectament van ser els primers mítings dels partits. Tot això per nosaltres era nou, la política com es viu avui en dia nosaltres no la coneixíem, les persones no podíem triar qui ens representava i quan va començar tot el moviment de reforma política i el referèndum per la nova Constitució tots estàvem expectants per veure el que passaria. De totes maneres, jo no era conscient realment del tot del que significava tot allò la veritat, ara amb el temps entenc millor tot el que passava però en aquell moment era massa nou com per poder assimilar-ho. Sí que vaig ser més conscient dels canvis que em van tocar més de prop com el canvi de batle de Lloseta.

- Arran del procés de transició hi va haver reivindicacions de molts tipus, entre les quals hi va haver les reivindicacions feministes, recordes alguna cosa d'això?

Sí que ho record, però ho vaig viure com a espectadora no com a part de les reivindicacions ni les manifestacions. Es sabia fins i tot abans de la mort de Franco que hi havia certs sectors que volien una renovació i que volien fer valer les seves peticions. La veritat és que les reivindicacions feministes les veia molt enfora de jo, parlaven de coses que jo pràcticament no entenia, perquè ningú m'ho havia explicat. Això dels anticonceptius jo no sabia ni com podia funcionar, per tant no podia entendre certes reivindicacions si no entenia el que estaven demanant. En altres coses hi estava en contra com per exemple el tema de l'avortament, degut a l'educació que jo havia rebut, no podia veure amb bons ulls que una al·lota tingués relacions fora del matrimoni i molt menys que es volgués desprendre d'un bebè, que tampoc entenia com es podia fer, la veritat.

Realment crec que les reivindicacions feministes van ser per dones més joves, que no havien rebut la mateixa educació que jo i per tant no tenien el mateix concepte que jo sobre moltes coses.

- Creus que la situació de les dones va canviar arran de l'entrada de la democràcia?

I tant. Personalment jo no ho vaig notar molt, ja que com t'he dit jo ja duia una vida que no combregava amb l'ideal del règim per les dones. Jo mai vaig ser una dona dedicada a la llar i a la família íntegrament, per tant en aquest sentit no tant, però jo crec que per moltes dones sí. Es va començar a normalitzar el que jo feia, que les dones poguessin sortir fora de casa a fer feina ja no era tan estrany. Algunes també van tenir l'oportunitat d'estudiar i fins i tot en alguns casos anar a la universitat, cosa que abans era impensable.

A nivell social les dones van començar a estar més valorades i no tan sols a estar a l'ombra dels homes. Encara que quedava molta feina per fer hi va haver mesures totalment revolucionàries per al moment com la llei del divorci, que va ser més endavant. Aquesta llei permetia a les dones separar-se del seu home si els tractava malament, cosa que fins al moment havia estat molt recurrent i que les dones mantenien en secret. Per tant, tot plegat jo crec que sí va suposar un avanç molt gran per la situació de les dones.